

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ІОХОВ ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри політології
та державного управління
д.політ.н., професор
Чальцева О. М.
« ____ » _____ 2024 р.

**ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Кваліфікаційна робота

Науковий керівник:
Мацшина І.В., професор кафедри
політології та державного управління
д.політ.н., професор

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національного шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Іохов О. Ю. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки

Кризові явища соціально-економічного характеру є однією з основних загроз національній безпеці України. Вони можуть виникати як унаслідок внутрішніх, так і зовнішніх факторів, і мати значний негативний вплив на економічний, соціальний, політичний та безпековий стан держави.

У магістерській роботі розглядаються теоретичні та методологічні аспекти формування державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки України. Доведено, що ці механізми є складною системою, яка включає в себе нормативно-правову базу, організаційно-управлінські структури, матеріально-технічні ресурси та людський потенціал.

У роботі також аналізуються існуючі державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в Україні. Визначено їхні переваги та недоліки, а також перспективні напрями їх розвитку.

Автор вважає, що ефективність державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру залежить від наступних факторів: повноти та ефективності нормативно-правової бази, яка регулює цю сферу; структурованості та ефективної взаємодії організаційно-управлінських структур; достатньої кількості матеріально-технічних ресурсів та високої кваліфікації та мотивації персоналу, який здійснює протидію кризовим явищам.

На основі проведеного дослідження автор пропонує ряд рекомендацій щодо вдосконалення державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в Україні.

Ключові слова: кризові явища, соціально-економічний характер, національна безпека, державні механізми, національна політика держави.

Iokhov O. State mechanisms for countering socio-economic crisis phenomena in the national security system

Crisis phenomena of a socio-economic nature are one of the main threats to the national security of Ukraine. They can arise both as a result of internal and external factors, and have a significant negative impact on the economic, social, political and security state of the state.

The master's work examines theoretical and methodological aspects of the formation of state mechanisms for countering socio-economic crisis phenomena in the system of ensuring national security of Ukraine. It has been proven that these mechanisms are a complex system that includes the regulatory and legal framework, organizational and management structures, material and technical resources and human potential.

The work also analyzes the existing state mechanisms for countering socio-economic crisis phenomena in Ukraine. Their advantages and disadvantages, as well as promising directions of their development, are determined.

The author believes that the effectiveness of state mechanisms for combating socio-economic crisis phenomena depends on the following factors: the completeness and effectiveness of the legal framework that regulates this sphere; structuredness and effective interaction of organizational and management structures; a sufficient amount of material and technical resources and high qualification and motivation of the personnel who counter the crisis phenomena.

On the basis of the conducted research, the author offers a number of recommendations regarding the improvement of state mechanisms for countering socio-economic crisis phenomena in Ukraine.

Keywords: crisis phenomena, socio-economic character, national security, state mechanisms, national policy of the state.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИЗОВИХ ЯВИЩ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ	10
1.1. Теоретичні основи кризових явищ суспільства	10
1.2. Причини, сутність та наслідки кризових явищ соціально-економічного характеру	18
1.3. Місце кризових явищ соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки України.....	24
РОЗДІЛ 2: АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ 31	
2.1. Механізми правового регулювання з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.....	31
2.2. Механізми моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру	38
2.3. Адміністративні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.....	42
РОЗДІЛ 3: ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ 49	
3.1. Моделі оцінювання та прогнозування стану соціально-економічної безпеки регіонів України	49
3.2. Перспективні заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.....	55
3.3. Концепція стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України.....	59
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	68
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна є молодою європейською країною, яка прагне стати сучасною та розвиненою соціальною й правовою державою з гарною економікою. З цією метою уряд держави розробляє та впроваджує реформи в політичній, економічній, соціальній, науково-технологічній та інших сферах життєдіяльності держави. Але великою перешкодою цьому є загрозливий стан національній безпеки держави, який виражається у поширенні бідності і злиденності серед населення, зменшення середнього класу, значної майновою диференціації населення, тінізації економіки, високого рівня корумпованості адміністративного апарату влади тощо.

На сьогоднішній час особливої уваги заслуговує загрози національній безпеці на соціально-економічному підґрунті. Багатогранність повноцінне вторгнення російської федерації в Україну, поганий рівень та якості життя населення, соціальне напруженості призводять до руйнування суспільного життя, політичної стабільності в державі та вимагають від органів державної влади.

Дослідження сучасних вчених в цьому напрямі здійснюються переважно в декількох сферах: економічній, соціальній та у сфері забезпечення громадської безпеки.

Питання забезпечення розвитку соціально-економічних систем досліджувались фахівцями з державного управління, такими як: М.Я. Азаров, А.О. Дегтяр, О.Ю. Амосов, А.О. Кузнецов, М.О. Кизим, М.І. Небава, І.В. Тюха, О.Д. Шарпов, О.О. Мамалуй, Л.Ф. Удотова та інші. Дослідженням рівня та якості життя населення приділяли увагу наступні вчені: В.М. Мартиненко, В.С. Пономаренко, У.Я. Садова, І.В. Міняйло, В.О. Мандибуря, Л.Н. Сергеева, С.Н. Аюшеева та інші вчені. Питаннями вивчення соціальної напруженості та масових акцій протесту громадян займались науковці та практики: П. Сорокин,

Ф.В. Узунов, М. Слюсаревський, Д.А. Шмонин, А.К. Зайцев, О.В. Чернявська, І.Ю. Воробйова, С.К. Роцин, А.П. Назаретян, О.В. Повстин та інші.

Однак, незважаючи на широкий спектр досліджень опрацювання державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки практично не наведено.

Метою магістерської роботи є науково обґрунтування процесів створення державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки на основі створення нових та удосконалення існуючих механізмів оцінювання, прогнозування, врегулювання зазначених явищ.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- розглянути теоретичні основи кризових явищ суспільства;
- дослідити причини, сутність та наслідки кризових явищ соціально-економічного характеру;
- визначити місце кризових явищ соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки України;
- провести дослідження існуючих механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру;
- розробити моделі оцінювання та прогнозування стану соціально-економічної безпеки регіонів України;
- обґрунтувати перспективні заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру;
- сформулювати концепцію стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України.

Об'єкт дослідження – процеси державного управління з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.

Предмет дослідження – теоретичні положення та підходи до формування державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки.

Методи дослідження. У ході магістерської роботи використовувалися такі методи: єдності історичного й логічного (узагальнення підходів до визначення змісту понять: кризові явища соціально-економічного характеру, рівень життя населення, якість життя населення, соціальна напруженість система забезпечення національної безпеки), аналізу і синтезу (дослідження існуючих державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру), таксономічний (аналіз стану соціально-економічної безпеки регіонів), адаптивного прогнозування (прогнозування стану соціально-економічної безпеки регіонів), систематизації (розробка пропозицій щодо розроблення державних механізмів протидії кризовим явищам), індукції та дедукції (обґрунтування необхідності впровадження геоінформаційних технологій у діяльність органів державної влади), SWOT- та PEST-аналізи (розроблення концепції соціально-економічної безпеки регіонів України).

Інформаційною базою дослідження є вітчизняні та зарубіжні наукові публікації, аналітичні й статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства внутрішніх справ, результати соціологічних досліджень.

У першому розділі розглянуті теоретичні основи кризових явищ суспільства, встановлено причини, сутність та наслідки кризових явищ соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки України.

У другому розділі проведено аналіз існуючих механізмів правового регулювання з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру, досліджено існуючі механізми моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру, вивчено існуючі адміністративні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.

У третьому розділі розроблено моделі оцінювання та прогнозування стану соціально-економічної безпеки регіонів України, визначені перспективні заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру,

розроблено концепцію стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України.

Також на базі геоінформаційної системи Національної гвардії України “Інструмент” розроблено програмний модуль “Соціум”, який дозволяє створювати геобазу даних протестних подій населення України на соціально-економічному підґрунті та проводити статистичний аналіз існуючого соціально-економічного стану як для окремих регіонів України так і для усієї її території в цілому.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання органами державної влади моделей оцінювання та прогнозування стану соціально-економічної безпеки регіонів України. Також актуальними є пропозиції щодо використання у повсякденній діяльності органів державної влади геоінформаційних технологій з метою протидії зазначеним явищам.

Запропоновані у магістерській роботі теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані:

- органами державної влади під час формування та реалізації управлінських рішень, щодо протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру;
- у науково-дослідній діяльності науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної Академії Національної гвардії України та інших наукових установ, під час проведення досліджень з питань забезпечення національної безпеки;
- у навчальному процесі Національної академії державного управління при Президентові України, її регіональних інститутів та інших вищих навчальних закладів при розробці та викладанні модулів, пов’язаних з вивченням питань забезпечення національної безпеки.

Апробація результатів роботи. Пропозиції щодо розроблення та впровадження державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру були оприлюднені на вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура магістерської роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, висновки, список джерел та літератури використаних в процесі написання роботи та додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 87 сторінок. Список використаних джерел містить 108 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИЗОВИХ ЯВИЩ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

1.1. Теоретичні основи кризових явищ суспільства

Світові події сьогодення демонструють виникнення чисельних кризових явищ соціального походження як в розвинутих країнах Західної Європи та і в країнах Північної Африки, що розвиваються.

Аналіз стану українського суспільства свідчить про те, що основні показники соціально-економічного розвитку регіонів досягли критичних масштабів та призвели до поширення бідності серед населення, значної майнової диференціації, зменшення “середнього класу”, що встановлює реальну загрозу національній безпеці держави.

Таким чином виявлені факти доводять можливість виникнення в регіонах України кризових явищ соціального походження за участю значної кількості населення та актуалізують дослідження теоретико-методологічних засад кризових явищ соціального характеру.

Дослідженню кризових явищ соціального походження, а саме природі соціальних конфліктів приділяли увагу значна кількість соціологів XIX – XX століть: Б. Адамс, Г. Ле Бон, Ч. Елвуд та ін. Дослідження проблем соціальної нестабільності та соціального конфлікту розглядалися як внутрішньо соціальний конфлікт, що супроводжується масовим застосуванням насильства – як з боку режиму, так і з сторони сил що йому протистоять [8, 9].

Однак з середини XX століття культуру та суспільство почали розглядати як механізми що направлені на гармонізацію, уніфікацію та встановлення суспільної згоди, тому дослідження конфлікту як основу кризових явищ перестали розглядати [26 с. 193].

З початку 1960-их років відомі вчені (Р. Парк, Е. Берджесс, Л. Козер, Р. Дарендоф, Д. Локвуд, П. Сорокін) конфлікт знову почали досліджувати як соціальний об’єкт. Було визначено два основних погляди на роль конфліктів в

суспільстві: за першим підходом конфлікт це форма досягнення соціальної рівноваги, а суспільство знаходиться в безконфліктному стані; за другим – конфлікт є постійним та необхідним явищем.

Значний внесок у розроблення теоретико-методологічних засад кризових явищ соціального походження здійснив Т. Гарр, який досліджував соціальні та психологічні характеристики соціуму для відповіді на питання “Чому люди бунтують?” [86]. Т. Гарр вивчав конфлікти особливого виду, він називав їх “Цивільною боротьбою”, тобто такі конфлікти, що супроводжувалися зіткненням великих соціальних та етнічних груп, які складають єдине суспільство.

Таким чином можна сказати, що єдиного підходу до наукового розуміння соціальної нестабільності суспільства та природи кризових явищ соціального походження поки не існує.

Проведення аналізу виникнення кризових явищ виявили основні причинами виникнення кризових явищ соціального походження. Такими є: соціально-економічні; суспільно-політичні; національно-релігійні; екологічні причини; причини, що пов’язані з веденням державою військових дій (рис. 1.1).

Останні кризові явища соціального походження у країнах Західної Європи та країнах Північної Африки свідчать, що найбільш гострими, масовими і соціально небезпечними кризовими явищами є явища, породжені низьким рівнем і якістю життя населення та невирішеністю соціальних проблем. Саме вони є підґрунтям конфліктних ситуацій, що виникають між населенням держави та владою. Тобто найбільш доцільним та актуальним є дослідження кризових явищ саме соціально-економічної природи.

Термін кризові явища соціального походження соціально-економічної природи не використовується в наукових та нормативно-правових джерелах. На нашу думку надалі в дослідженні доречно ввести термін кризові явища соціально-економічного характеру, який більш ґрунтовно пояснює сутність поняття.

<i>Причини виникнення кризових явищ соціального походження</i>				
Соціально-економічні	Суспільно-політичні	Національно-релігійні	Екологічні	Ведення військових дій
<ul style="list-style-type: none"> - бідність населення; - розшарування населення за рівнем доходів; - загострення проблем зайнятості населення; - проблеми соціального забезпечення населення; - тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень довіри до влади; - відсутність громадянського суспільства; - нехтування законами та конституцією; - бездіяльність та неефективність влади; - високий рівень корупції; - тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - виникнення сепаратистських настроїв в регіонах держави та групах населення; - значний приплив до України осіб з відмінними релігійними, етнічними переконаннями; - тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> - низька тривалість життя у регіонах з високим рівнем забрудненості довкілля; - аварії на промислових об'єктах; - стихійні лиха; - введення карантинних заходів; - тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - введення державою зовнішніх військових дій що не підтримуються громадянами держави; - введення воєнного стану та впровадження відповідних заходів; - тощо.

Рис. 1.1. Основний перелік причин виникнення кризових явищ соціального характеру

Словосполучення соціально-економічний в першу чергу асоціюється з соціально-економічними системами та соціально-економічний розвитком держави (регіону).

В сучасних наукових дослідженнях визначення соціально-економічної системи є неоднозначним. Само визначення системи (від греч. – ціле, що складене з частин; з'єднання) означає сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює визначену цілісність, єдність [80].

Найбільш узагальненим є таке визначення: соціально-економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства [18]. Однак це визначення є теж суто економічним де відсутньою є соціальна складова (людина).

На наш погляд найбільш ґрунтовним є визначення в розрізі економічної

кібернетики колективу авторів [99], соціально-економічна система – складна імовірна динамічна система, в яких відбуваються процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ. Ці системи належать до класу кібернетичних систем (тобто систем з управлінням), це такі системи, що мають ціль функціонування та містять у своєму складі людей як елементи. Такі системи являють собою надзвичайно складні об'єкти [99].

Виходячи з визначень соціально-економічної системи, можливо зрозуміти, що кризові явища соціально-економічного характеру стосуються людей, як елементів системи, тобто загрожують їх життєдіяльності. Однак необхідно зазначити, що кризові явища соціально-економічного характеру не стосуються напряму економіки, як процесу виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ – кризові явища в цих процесах мають суто економічний характер. Хоча зв'язок зрозуміло є між кризовими явищами соціально-економічного характеру й економічними процесами в цілому.

Надалі перейдемо до розгляду поняття соціально-економічного розвитку. Наукові розробки в напрямку вивчення соціально-економічного розвитку почались ще з роботи К. Маркса “Капітал”, в якій він під розвитком розумів накопичення капіталу [42]. Сучасні ж науковці в розуміння соціально-економічного розвитку вкладуть більш глибокий зміст.

На рис. 1.2 наведено принципіальну схему впливу кризових явищ соціально-економічного характеру на розвиток соціально-економічної системи.

Центральним елементом схеми є людина, на неї впливають умови життєдіяльності, вона безпосередньо здійснює процес виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ. Процес виробництва впливає на умови життєдіяльності та разом з ними визначають соціально-економічний розвиток. Кризові явища соціально-економічного характеру є загрозовим рівнем умов життєдіяльності населення, негативно впливають на людей та на соціально-економічний розвиток.

Найбільш негативним чином на процес виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ впливають кризи. В мовах світу криза означає різні явища, загальним в яких є наявність загрози. У китайській мові

термін «криза» означає два слова – «небезпека» і «можливість». Криза з грецької мови (krísis – рішення, поворотний пункт), переломний момент, важкий перехідний стан, загострення, небезпечне нестійке положення [12].

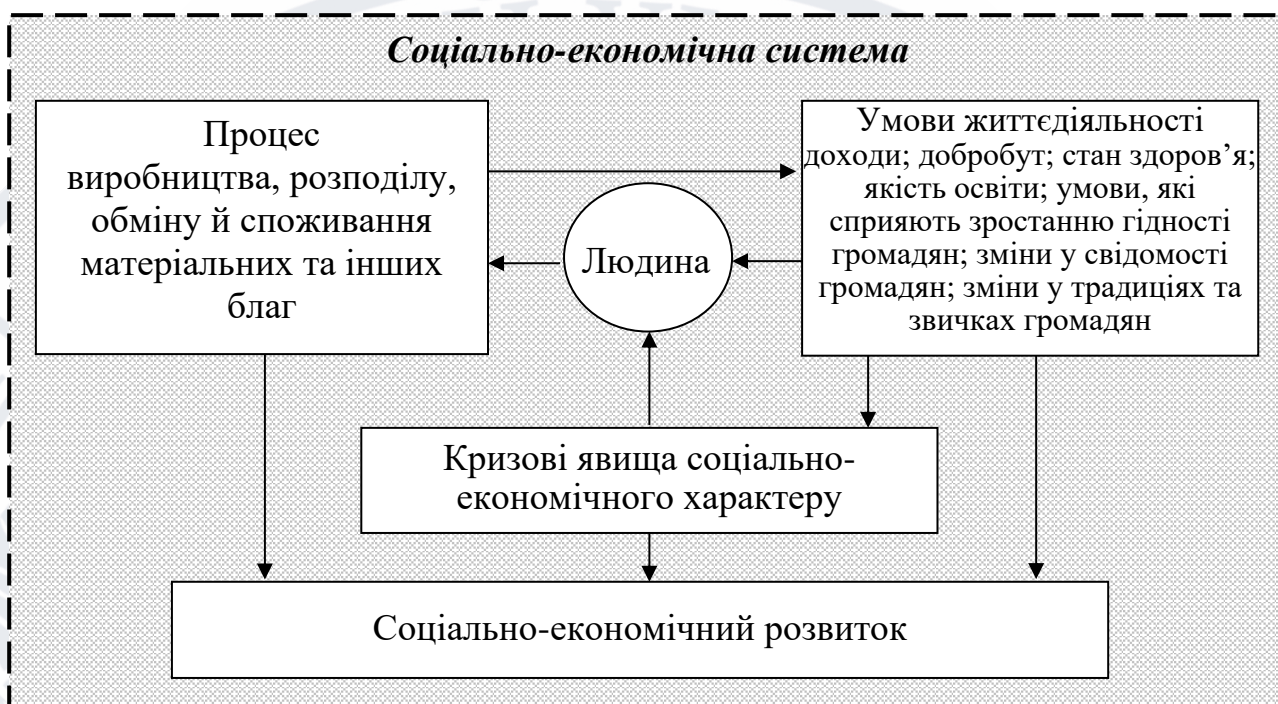

Рис. 1.2 Принципіальна схема впливу кризових явищ соціально-економічного характеру на розвиток соціально-економічної системи

Для соціально-економічних систем Стецюк Н.М. надав доречне визначення, криза – це закономірний процес (якщо він не нав'язаний із зовнішнього середовища), з яким стикається будь-яка соціально-економічна система, вона являє собою стан нестійкості, породжений зовнішніми і внутрішніми чинниками, які загрожують життєстійкості системи в навколишньому середовищі. Отже в цьому визначення наявність загрози є теж центральною позицією.

На сьогоднішній час науковці класифікують кризи на три основні групи за причинами виникнення: природні кризи, які викликані природними умовами життя й діяльності людини; суспільні кризи, що виникають в процесі суспільних відносин в соціумі; екологічні кризи, які викликані природними умовами, з причини діяльності людини. Кризові явища соціально-економічного характеру відносяться до суспільних криз, тому надалі розглянемо класифікацію

суспільних криз. За структурою в соціально-економічній системі суспільні кризи розрізняють на економічні, соціальні, політичні, економічні, психологічні, технологічні тощо. Відповідно до нашого дослідження аналіз економічних та соціальних криз є більш доречним, тому що кризові явища соціально-економічного характеру знаходяться на межі зіткнення економічних та соціальних криз.

Економічні кризи відображають гострі економічні суперечності в соціально-економічних системах, тобто в процесах виробництва та реалізації товарів та послуг. За класичним визначенням до економічних криз відносять тільки надвиробництво товарів, які не мають збуту з причин низької платоспроможності населення (так звані кризи надвиробництва). В сучасний час під економічними кризами в першу чергу розуміють світові фінансові кризи (а саме останню 2008 року) [40]. До різновидів економічних криз також відносяться біржові, фінансові, валютні та інші кризи. Отже економічні кризи стосуються перш за все економічних процесів в соціально-економічних системах, але при цьому стан життєдіяльності людини (платоспроможність) теж ураховується.

Соціальні кризи виникають під час загострення сутичок та протиріч між соціальними групами, в соціально-економічних системах такими є: працівники та керівники організацій, профспілки та підприємці, робітники підприємства та державні органи влади тощо. Тобто соціальні кризи в першу чергу асоціюються з конфліктами та конфліктними ситуаціями. Причинами соціальних криз можуть бути як економічні кризи так і інші сфери життєдіяльності (політичні, екологічні, технологічні та інші проблеми суспільства).

Таким чином виходячи з наведено вище аналізу економічної та соціальних криз можливо зазначити, що кризові явища соціально-економічного характеру стосуються перш за все життєдіяльності людини та рівня загроз яких ці явища можуть їй завдати. Наслідком виникає конфліктна ситуація (соціальний конфлікт) на економічному підґрунті.

На рис.1.3 зображено місце кризових явищ соціально-економічного характеру серед криз сьогодення.

Рис. 1.3 засвідчує, що поява економічних та соціальних криз призводить до появи кризових явищ соціально-економічного характеру у вигляді погіршення

умов життєдіяльності й появі конфліктних ситуацій (соціальних конфліктів). Соціально-економічна система являє собою складну цілісну систему, у якій всі елементи взаємопов'язані. Тому кризові явища соціально-економічного характеру можуть привести до появи криз сьогодення, в першу чергу до суспільних. Однак поява екологічних криз в наслідок кризових явищ соціально-економічного характеру теж можлива, тому що за природою походження вони породженні людьми. Природні кризи не залежать від діяльності людей, але глобальне потепління призведе до стихійних лих, які є за природою наслідком технологічної діяльності людства.

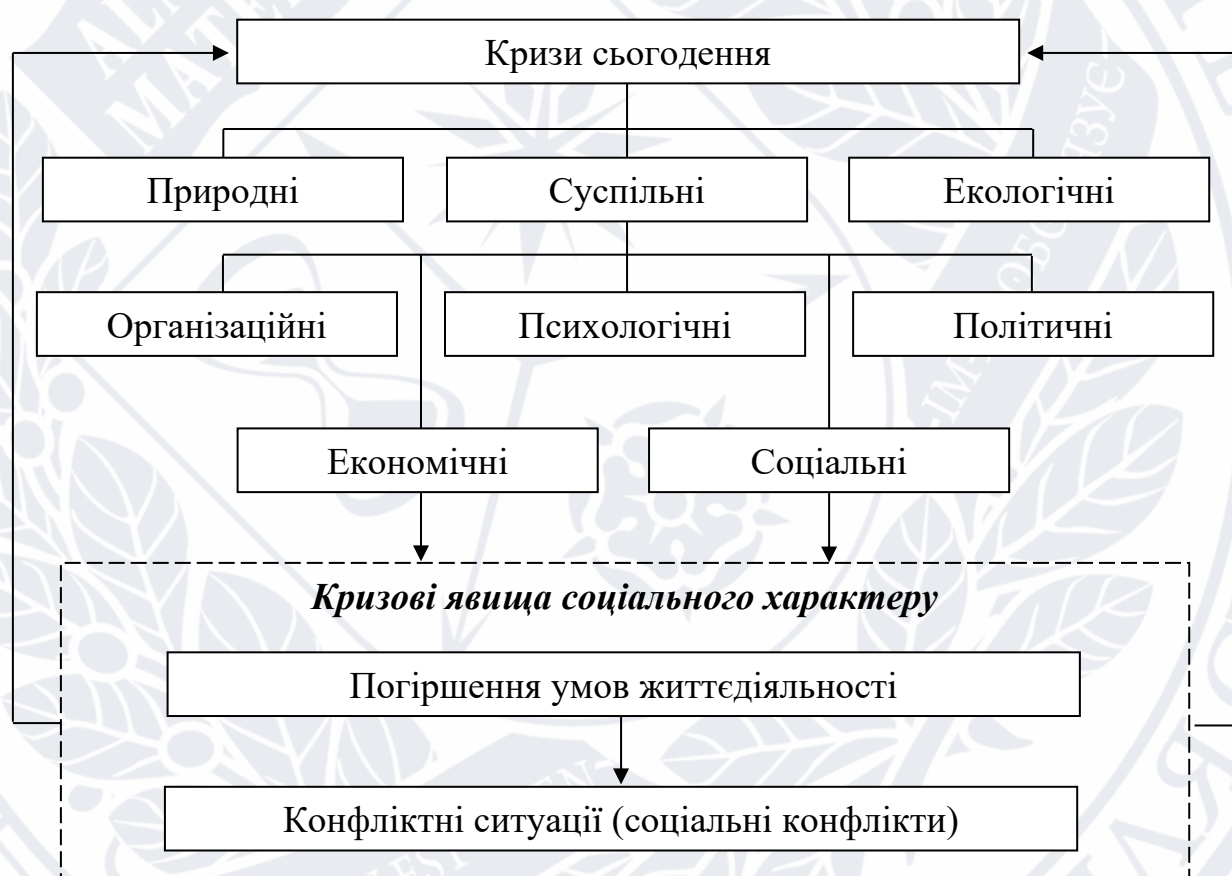

Рис.1.3 Місце кризових явищ соціально-економічного характеру серед криз сьогодення

Кризові явища соціально-економічного характеру розглядаються в різних наукових теоріях. Основними з них є:

Економічна теорія, а саме теорія соціально-економічного розвитку регіонів, де кризові явища соціально-економічного характеру розглядаються як загрози що гальмують економічний розвиток.

Соціологія, де кризові явища соціально-економічного характеру розглядаються як загрози соціального захисту населення.

Конфліктологія, вирішення соціальних конфліктів на соціально-економічному підґрунті.

Національна безпека, запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій соціального характеру на соціально-економічному підґрунті.

Теорія державного управління об'єднує зазначені підходи в єдине ціле та розглядає їх під час впровадження державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру. Центральним місцем у теорії державного управління є забезпечення конституційних прав і свобод громадян держави й забезпечення їхньої безпеки. Також головним є забезпечення конституційного устрою держави, функціонування органів державної влади. Кризові явища соціально-економічного характеру призводять до виникнення конфліктів між громадянами та владою, тому завданням державного управління є розв'язання цих конфліктів з дотриманням прав громадян з метою забезпечення безпеки державного устрою.

Отже визначення зазначених явищ з позиції державного управління можливо надати наступному вигляді.

Кризові явища соціально-економічного характеру – наслідки економічної кризи в соціальній сфері, які виражаються загрозливим станом життєдіяльності населення (бідність та злиденність, значна майнова диференціація населення, відсутність середнього класу, високий рівень корупції тощо) й призводять до різноманітних форм реагування населення у латентному (відсутність бажання мати дітей, розлучення, алкоголізм, наркоманія, поширення ВІЧ та ін.) та відкритому (самогубства, міграція, злочинність, акції протесту, масові заворушення, революції) прояві і загрозливим чином впливають на стан національної безпеки.

На основі зазначеного в підрозділі можливо зробити наступні висновки:

1. Аналіз стану українського суспільства свідчить про те, що основні

показники соціально-економічного розвитку досягли критичних масштабів.

2. Центральним елементом соціально-економічної системи є людина, вона безпосередньо здійснює процес виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ. Процес виробництва впливає на умови життєдіяльності та разом з ними визначають соціально-економічний розвиток. Кризові явища соціально-економічного характеру є загрозовим для умов життєдіяльності, негативно впливають на соціально-економічний розвиток.

3. Кризовими явищами соціально-економічного характеру є: наслідки економічних криз в соціальній сфері, які виражаються загрозовими показниками погіршення умов життєдіяльності (високий рівень безробіття, відсутність середнього класу в суспільстві, значна майнова диференціація населення, заборгованість по заробітній платі, бідність і злидні населення, високий рівень корупції тощо); конфліктні ситуації (соціальні конфлікти), причинами яких є економічні кризи (акції протесту населення, масові заворушення, перевороти, терористичні акти, громадянські війни тощо).

1.2. Причини, сутність та наслідки кризових явищ соціально-економічного характеру

З метою визначення причин виникнення, сутності та наслідків кризових явищ соціально-економічного характеру доцільним є проведення дослідження термінологічного апарату, який визначає життєдіяльність населення.

Як зазначає Ф.В. Узунов, в сучасний час термін народний добробут фактично втратив актуальність, так як: по-перше, це поняття має відношення до централізованої планової економіки; по-друге, за частотою вживання його замінили поняття рівень та якість життя; по-третє, термін добробут має позитивний змістовий відтінок, який є несумісним з сучасним низьким рівнем життя в регіонах держави [95, с. 80].

Однак з позицій сучасної науки є зрозумілим, що трактування результатів економічного розвитку має включати не лише рівень споживання, але й міру розвитку творчого змісту праці, обсяг вільного часу, структуру його

використання тощо [6].

Під способом життя у науковій літературі розуміється стійка типова форма життєдіяльності особистості і спільнот.

Відомий валеолог Ю.П. Лисицин в поняття спосіб життя включає важливий фактор – людську активність, розглядаючи її в трьох аспектах: інтелектуальна і фізична активність; трудова і поза трудова активність; соціальна, культурна (освітня) активність, діяльність у побуті тощо [68].

Складовими способу життя є: трудова активність людини; спілкування і побутові взаємовідносини; соціальна, психоінтелектуальна і рухова активність; діяльність, направлена на перетворення природи, суспільства і самого себе; способи задоволення матеріальних і духовних потреб; форми участі людей у суспільно-політичній діяльності; пізнавальна діяльність на рівні теоретичного, емпіричного, орієнтованого і практичного знання; медикопедагогічна діяльність, спрямована на фізичний і духовний розвиток людини; звички, режим, ритм, темп життя, особливості роботи, відпочинку.

Можна частково погодитись з такою класифікацією способу життя, при цьому спірним постає питання щодо внесення понять рівень та якість життя до складу способу життя (на нашу думку ці поняття є рівнозначними), а також віднесення поняття якість життя тільки до соціальної категорії та рівня життя тільки до економічної категорії (на нашу думку ці поняття відносяться до соціально-економічних категорій).

Тобто стиль життя відображає життєві цінності та світогляд людини. Міняйло І. В. зазначив, що стиль життя включає економічну складову – це соціальне походження і професія, а також дохід і майнові можливості індивіда чи групи, та ідеальну складову – результат впливу соціального походження і родини, що формують потреби і менталітет [4].

Уклад життя – образ життя людей, який визначається: характером власності на засоби виробництва; політичними, економічними, соціальними відносинами; провідною ідеологією. Отже уклад життя характеризується відношенням людей до засобів виробництва, їхньою соціальною активністю, сімейним становищем, тобто тими сторонами життя людини, в яких вона

проявляє соціальну активність і які дають можливість їй досягти поставленої мети [68].

Дослідженню категорії рівень життя присвячена основна частина досліджень, які направлені на вивчення життєдіяльності населення. В економічній літературі не існує однозначного визначення поняття терміну рівень життя.

В загальному трактуванні під рівнем життя розуміють матеріальне забезпечення людей (заробітна плата, пенсії, стипендії, інші джерела добробуту, забезпечення житлом, роботою, соціальні гарантії тощо), тобто суто економічні чинники. Однак при дослідженні та вирішенні різноманітних соціально-економічних задач використовують різні трактування цього терміну, які враховують не тільки економічні, але й соціальні чинники.

Отже *рівень життя* – основна соціально-економічна категорія, яка відображає стан життєдіяльності населення, а саме споживання матеріальних і нематеріальних благ та послуг.

Підвищення рівня життя сприяє поліпшенню якості життя, тобто умов існування людини. За загальноприйнятим визначенням якість життя – це ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини. Основні підходи до визначення терміну якість життя населення подані у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні варіанти трактування визначення поняття якість життя населення

№ з/п	Автор	Варіанти визначень
1	2	3
1.	Удотова Л.Ф.	ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам [77, с. 240].
2.	Ефимова М.Р.	задоволеність населення життям з точки зору широкого набору потреб та інтересів.
3.	Сергєєва Л.Н.,	суб'єктивно-об'єктивна категорія, яка включає у себе об'єктивно існуючі умови реалізації матеріальних потреб й

	Теряник Є.А.	духовних цінностей, а також суб'єктивне сприйняття людиною рівня задоволеності станом сьогодення та відповідності цих умов її сподіванням, впевненість їхньої реалізації у майбутньому.
4.	Всесвітня організація охорони здоров'я	сприйняття людьми свого положення в житті залежно від культурних особливостей і системи цінностей та в зв'язку з їхніми цілями, очікуваннями, стандартами, турботами.
5.	Лисицин Ю.П.	ступінь соціальних і духовних свобод індивіда. Індикатором якості життя є освіта, свобода думки й свобода слова [68] .
6.	Узунов Ф.В.	Якісна характеристика ієрархії значущості задоволення компонент життя населення [65, с 84] .
7.	Аюшеєва С.М.	Категорія, яка відображає зміст життя суспільства в цілому, й включає три взаємозалежні системи: захищеність, гарантованість, забезпеченість [23] .

Отже *якість життя* – це ступінь відповідності умов і рівня життя певним стандартам чи нормативам, а також задоволеність населення станом сьогодення та відповідності цих умов їх сподіванням, впевненість їхньої реалізації у майбутньому.

Таким чином схематично взаємозв'язок розглянутих категорій способів життя, стиль життя, уклад життя, рівень та якість життя можливо уявити наступним чином (рис. 1.4):

Рівень життя визначають в цілому по країні, по окремих територіях та соціальних групах. Головним же показником поліпшення рівня життя є збільшення тривалості життя.

На сьогоднішній час найбільш розповсюдженою в наукових джерелах є наступна класифікація рівня життя населення [20]:

- достаток;
- нормальний рівень життя;
- бідність.

Найбільш небезпечним рівнем життя населення є бідність.

Рис. 1.4. Взаємозв'язок категорій спосіб, рівень та якість життя населення регіонів

Бідність вельми тісно пов'язана з нерівністю в доходах. Під економічною нерівністю розуміють відмінності між людьми та окремими групами людей за розмірами отриманих ними доходів і накопиченого багатства. За крайніх ступенів нерівності результати економічного зростання можуть споживатися меншою частиною населення, тоді як рівень життя більшої частини знижуватиметься. Економічна нерівність спричиняє нерівний доступ до ресурсів, а отже й різні можливості для розвитку різних груп населення.

Відомий історичний факт, що низький рівень життя населення регіонів держави, призведе до соціальної напруженості. В додатку А зображено причини, сутність та наслідки кризових явищ соціально-економічного характеру.

На рівень життя населення впливає матеріальна та інтелектуальна середина.

Надалі розглянемо основні підходи до визначення поняття соціальної напруженості наведені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Основні варіанти трактування визначення поняття соціальна напруженість

№ з/п	Автор	Варіанти визначень
1.	В.І. Волович	Стан суспільства, пов'язаний з дестабілізуючими процесами в суспільстві [73].
2.	М. Слюсаревський	Певний психічний стан суспільства (спільноти, групи), що зумовлюється об'єктивними чинниками (на кшталт падіння виробництва, зниження рівня споживання, притоку мігрантів, загострення міжетнічних суперечностей) і виявляється в індивідуальній та груповій поведінці (ті ж аборти, злочинність, акції протесту тощо) [70].
3.	П.Сорокін	Рівень задоволення базових потреб людей чи соціальних груп [71].
4.	Мертон Р.К.	Психологічний стан значних соціальних груп, групові емоції. Основою є групова незадоволеність, яка виникає в результаті великого розриву між рівнем очікувань позитивних змін в різних сферах суспільного життя та рівень реалізації цих очікувань [34].
5.	Шмонин Д.А.	Групова незадоволеність, яка виникає в результаті великого розриву між рівнем очікувань позитивних змін в різних сферах суспільного життя та рівень реалізації цих очікувань.
6.	Зайцев А.К.	Дуже близьке поняття до соціального конфлікту [19].
7.	Узунов В.В.	Особливий соціально-психологічний стан населення або окремих його соціальних груп, який залежить від рівня задоволення їх потреб і проявляється в девіантній поведінці або зміні місця проживання та сімейного стану [78].
8.	Чернявська О.В.	Особливий стан соціальної системи (групи, спільноти, суспільства), що знаходиться в процесі соціальних змін, в основі якого лежить стійке почуття соціальної незадоволеності, як наслідок виникнення і розвитку соціальних протиріч, що відбиваються на стані суспільної свідомості і поведінки соціальних суб'єктів [81].

Таким чином виходячи з наведеного в підрозділі, можливо надати наступне визначення *державним механізмам протидії кризовим явищам соціально-*

економічного характеру – це сукупність практичних заходів, засобів, важелів, стимулів за допомогою яких органи державної влади, місцевого самоврядування впливають на соціально-економічну систему й суспільні процеси з метою забезпечення рівня та якості життя населення на належному рівні.

1.3. Місце кризових явищ соціально-економічного характеру в системі забезпечення національної безпеки України

Світова фінансова криза та її наслідки спричинила рецесію економічного розвитку та відповідним чином вплинула на поглиблення соціальних проблем, зниження рівня та якості життя населення, загострення напруженості у суспільстві. Як свідчать останні світові події у Єгипті, Саудівській Аравії, Лівії та в країнах Європи низький рівень та якість життя населення та невирішеність соціальних потреб можуть викликати масові акції протесту громадян. Перелічені наслідки негативним чином впливають на стан національної безпеки держави.

Відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки” “національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і

навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам” [56].

Зазначені життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності є центральними у вище розглянутих визначеннях рівня та якості життя населення. Кризові явища соціально-економічного характеру створюють загрози забезпеченню цих цінностей, а отже в системі забезпечення національної безпеки ці явища набувають особливого значення.

Загрозами національній безпеці називають наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [69]. А отже якщо взяти за увагу, що кризові явища соціально-економічного характеру створюють небезпеку рівню та якістю життя населення, які входять до складу національних інтересів, то отримуємо що кризові явища соціально-економічного характеру є загрозами національній безпеці.

Отже в системі забезпечення національної безпеки необхідно розробляти та впроваджувати ефективні державні механізми протидії цим явищам. Доречно зазначити, що на сьогоднішній час в діючих нормативно-правових документах відсутнім є поняття системи забезпечення національної безпеки.

Зазначене поняття було сформульовано у Концепції (основи державної політики) національної безпеки України 1997 року, яка вже втратила чинність (далі по тексту Концепція). У Концепції було зазначено, що “... для формування збалансованої державної політики та ефективного проведення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах створюється система забезпечення національної безпеки України. Система забезпечення

Найбільш суттєво дослідив питання забезпечення національної безпеки присвятив в своїх дослідженнях Ліпкан В.А. За його думкою, термін узгодженість невірно застосовується у визначенні Концепції, так як система позбавляється зворотних зв'язків, а це є суттєвим моментом, за якого втрачається сам зміст системи управління. Отже краще використовувати термін взаємодія, за якої система прямих та зворотних зв'язків працюватиме у повному обсязі [31].

М. Сунгуровський надає наступне визначення системі забезпечення національній безпеці – це організована державою сукупність суб'єктів (державних органів, громадських організацій, посадових осіб, громадян та їх спілок), об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, які здійснюють свою діяльність у цій сфері у відповідності до визначених у законодавстві України функцій, механізмів їх виконання [75]. Як бачимо з визначення, його основою є визначення з Концепції, однак до сукупності суб'єктів додано спілки громадян, що на сучасному існування проблемних питань взаємодії влади та громадськості є актуальним. Термін узгодженість автор в визначенні оминув.

Ліпкан В.А. провів аналіз існуючих підходів до трактування поняття системи забезпечення національної безпеки та визначив чотири основних, в яких система національної безпеки визначається: крізь формулу адекватності загроз і засобів, які мають вживатися; крізь формулу гарантій та механізмів; через здатність держави захищати свої інтереси; з урахуванням напрямів забезпечення власного розвитку.

Отже підсумовуючи своє дослідження Ліпкан В.А. надає наступне визначення системі забезпечення національної безпеки – система теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України [31].

На мій погляд *система забезпечення національної безпеки* – це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб, окремих громадян та їх об'єднань, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, утворюючи визначену цілісність, єдність та виконують завдання щодо захисту національних інтересів діючи у межах законодавства України.

Таким чином до основних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування доцільно віднести: підвищення рівня та якості життя населення; забезпечення ефективного соціального захисту населення; забезпечення умов для збільшення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності населення в регіонах; ліквідація соціальної напруженості в регіонах (особливо в регіонах з високим рівнем криміногенної обстановки); недопущення виникнення в регіонах гострих соціальних конфліктів; тощо.

Виділяють три фази соціальної кризи: передкризову, коли виявляються перші симптоми, а також причини можливої кризи; кульмінації кризового стану; подолання кризи, або переростання кризи в катастрофу.

Аналіз сучасної нормативно-правової бази України свідчить, що кризові явища соціального походження, що супроводжуються важкими наслідками, належать до надзвичайних ситуацій соціального характеру [22]. Під надзвичайною ситуацією соціального характеру, розуміється "... надзвичайна обстановка, що виникла на території країни в результаті спроб насильницької зміни конституційного ладу держави, захоплення або присвоєння влади, збройного заколоту, масових заворушень, терористичних акцій, підготовки та діяльності незаконних збройних формувань, блокування або захоплення особливо важливих об'єктів або окремих місцевостей, міжнаціональних, міжконфесійних та регіональних конфліктів суспільно-політичної, соціально-економічної, національно-релігійної спрямованості, що супроводжуються насильницькими діями з реальними загрозами життю та безпеці громадян, нормальної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування" [28]. Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру можуть бути кримінальної та некримінальної спрямованості.

Значну групу надзвичайних соціальних ситуацій некримінального характеру становлять різні масові заходи. Основними видами є: мітинг – організована форма висловлення суспільної думки, масової підтримки резолюцій, вимог і звернень громадян; вуличний хід – форма демонстрації, що здійснюється шляхом пересування громадян по попередньо певному маршруті; пікетування – форма публічного висловлення колективної або індивідуальної думки громадян або трудових колективів, здійснювана шляхом розташування

громадян поруч із об'єктом пікетування; маніфестація – об'єднання різних видів публічних заходів (культосвітні, спортивні, релігійні тощо).

До обставин, обумовленими соціальними явищами кримінального характеру, відносять протиправні дії терористичної й антиконституційної спрямованості. Особливу категорію становлять масові заворушення (безлади). Масові заворушення (безлади) є злочинною формою прояву невдоволення діяльністю місцевих органів державної влади й місцевого самоврядування.

Основними формами політичного насилля є: безлади, заколоти та внутрішня війна (див. рис. 1.5).

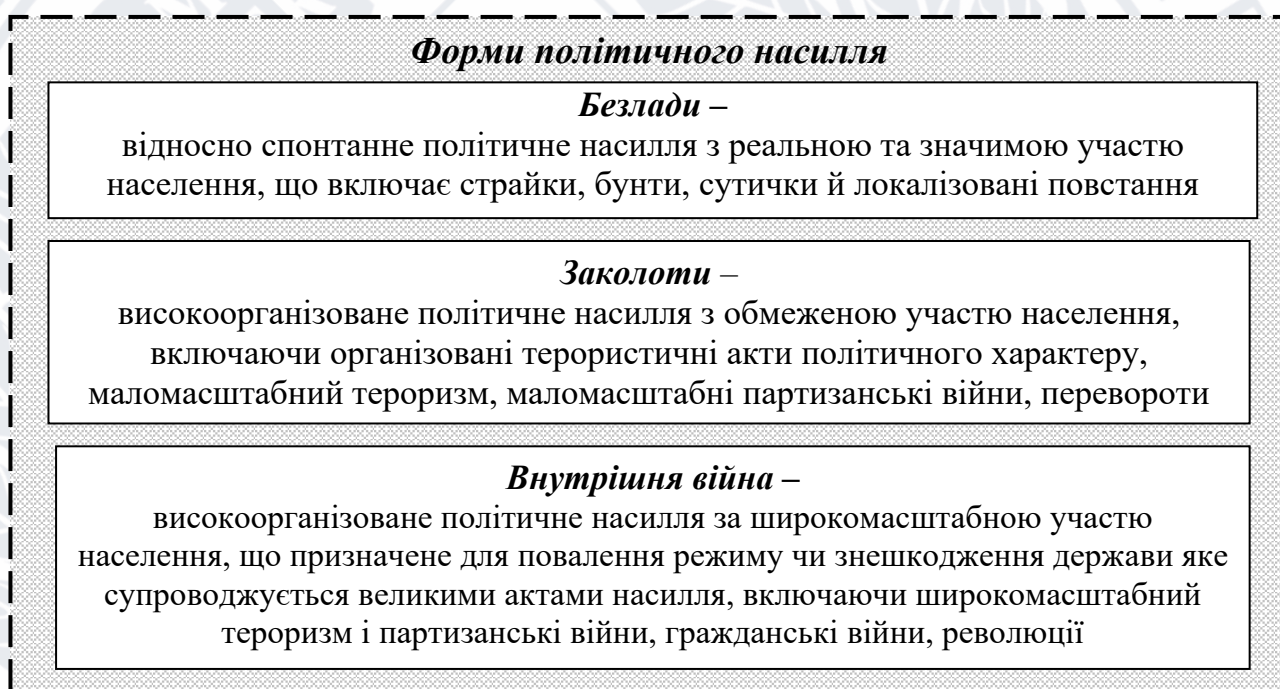

Рис. 1.5. Форми політичного насилля

Поява надзвичайних ситуацій соціального характеру вимагає від органів влади здійснення нормативного впливу, що відрізняється від існуючого в нормальних умовах. Багато правових механізмів перестають працювати, тому звичайне законодавство не може регулювати відносини. Правове регулювання в особливих умовах пов'язане з введенням правових режимів надзвичайного або воєнного стану [58, 59].

Існують дві підстави введення надзвичайних режимів: фактична підстава (явище, яке включене у відповідний перелік) та юридична (відповідний акт державної влади) [30].

На основі зазначеного в підрозділі можливо зробити наступні висновки:

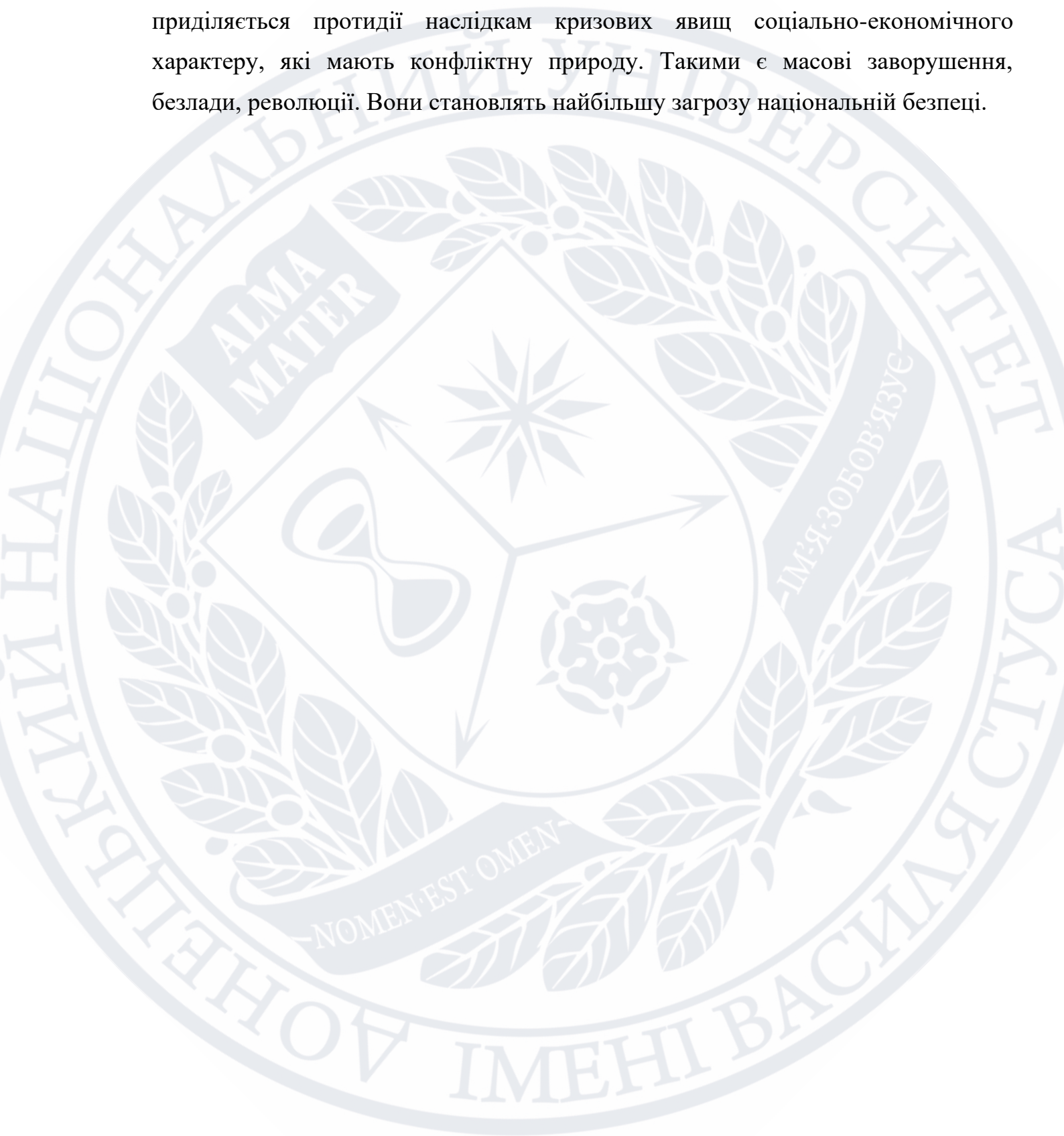
1. Поява кризових явищ, що вимагають від уряду прийняття своєчасних та ефективних управлінських.
2. На сьогоднішній час в діючих нормативно-правових документах відсутнім є поняття системи забезпечення національної безпеки яке необхідно юридично затвердити.
3. Аналіз кризових явищ соціального походження визначив, що найбільш гострими, масовими і соціально небезпечними кризовими явищами є явища, породжені низьким рівнем життя населення та невирішеністю соціальних проблем.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз стану Українського суспільства виявив встановлює реальну загрозу національній безпеці держави.
2. Поява економічних та соціальних криз призводить до появи кризових явищ соціально-економічного характеру у вигляді погіршення умов життєдіяльності й появи конфліктних ситуацій (соціальних конфліктів).
3. Незадовільний рівень життя населення є основним загрозливим кризовим явищем соціально-економічного характеру. Негативний стан показників, що визначають рівень життя населення складають причини з виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру. Такими є: високий рівень інфляції, безробіття, заборгованість по виплаті заробітної плати, рівень заробітної плати нижче прожиткового мінімуму, неефективне соціальне забезпечення тощо.
4. Високий рівень соціальної напруженості призводить до виникнення соціальних протестів, масових заворушень, заколотів, революцій та інших форм масової активності громадян. Безумовно він є загрозою забезпечення національної безпеки держави.
5. Аналіз кризових явищ соціального походження визначив, що найбільш гострими, масовими і соціально небезпечними кризовими явищами є явища, породжені низьким рівнем життя населення та невирішеністю соціальних

проблем.

6. В системі забезпечення національної безпеки особливе місце приділяється протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, які мають конфліктну природу. Такими є масові заворушення, безлади, революції. Вони становлять найбільшу загрозу національній безпеці.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

2.1. Механізми правового регулювання з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру

На сьогоднішній час в світі все частіше виникають кризові явища соціально-економічного характеру. Вони призводять до тяжких наслідків й надзвичайних ситуацій соціального характеру. Поява кризових явищ соціально-економічного характеру є актуальним та гострим проблемним питанням забезпечення національної безпеки й вимагають від уряду прийняття своєчасних, адекватних та ефективних управлінських рішень.

Під механізми правового регулювання сучасна наукова думка розуміє систему взаємозв'язаних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання [14].

Нормативно-правовий акт – це загальнообов'язкове офіційне рішення спеціально уповноваженого суб'єкта, прийняте в певному порядку, яке встановлює нові правові норми, змінює або скасовує вже наявні [14].

Нормативно-правове забезпечення з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру складають закони та підзаконні нормативно-правові акти. Підзаконні акти доповнюють закони, в оперативному порядку усувають недоліки законодавства. Аналізуючи діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та сил охорони правопорядку під час протидії кризовим ситуаціям соціального характеру, можна побудувати наступну ієрархічну систему нормативно-правових актів за їхньою юридичною силою: Конституція України; міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Україною; Конституційні Закони України; норми матеріального та процесуального права, об'єднані в кодекси України і Закони України; постанови Верховної Ради України; укази і розпорядження Президента України; постанови

Кабінету Міністрів України; надвідомчі міжгалузеві нормативні акти, відомчі та міжвідомчі нормативні акти; нормативні акти місцевих державних адміністрацій; нормативні акти органів місцевого самоврядування. Окремо в цій системі стоять нормативні акти спеціальних органів управління, які створюються у випадку необхідності в особливих умовах (комісії з надзвичайних ситуацій, оперативні штаби тощо) [30].

Існуючі державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру (механізми правового регулювання) поділяються на три групи:

1) державні механізми, метою яких є забезпечення сталого соціально-економічного розвитку й тим самим усунення причин виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру (інфляції, безробіття, низького рівня доходів тощо) й поліпшення рівня та якості життя населення;

2) державні механізми, метою яких є протидія наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості, що включають заходи з соціального забезпечення населення (допомога соціально незабезпеченим верствам населення, житлове забезпечення, боротьба з злиденністю тощо);

3) державні механізми, метою яких є протидія надзвичайним ситуаціям соціального характеру, а саме соціальним конфліктам (масовим заворушенням, безладдям, переворотам, бунтам, революціям, громадянським війнам тощо).

Нормативно-творчий процес соціально-економічного розвитку складається з законів та підзаконних нормативно-правових актів, основні з яких освітлюють державні цільові програми (програмно-цільові підходи) до соціально-економічного розвитку держави, регіонів, міст тощо [44, 45].

Основним нормативно-правовим актом України в цьому напрямку є Закон України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 р. [45]. *Державна цільова програма* – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються

з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням [45].

Відповідно зазначеного закону державні цільові програми поділяються на:

- загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства [45].

Наступним основним нормативно-правовим актом механізму правового регулювання з забезпечення сталого соціально-економічного розвитку є Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. [44].

Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України [57].

Відповідно до ст.1 цього закону програми економічного і соціального розвитку – державні цільові програми економічного, соціального розвитку, програми економічного, соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст. Прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку – документи, що відповідають вимогам законодавства України щодо документів і відображають прогнози та програми економічного і соціального розвитку [57].

Основними з них є: Постанова Кабінету Міністрів України “Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій” [48], Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки” [49]; Постанови Кабінету Міністрів України щодо порядку та умов надання субвенцій з державного бюджету місцевим за кожним роком; Постанови Кабінету Міністрів України щодо заходів з оперативного розв'язання проблем, що стримують соціально-економічний

розвиток регіонів за кожним роком; нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій що здійснення заходів з соціально-економічного розвитку регіонів, та інші.

Надалі розглянемо механізм правового регулювання, основою цього напрямку є право соціального забезпечення.

Право соціального забезпечення складає самостійну галузь права. В Концепції соціального забезпечення населення України (1993 р.) окреслено загальну будову галузі у напрямі її реформування [60].

На думку Ярошенко І.С., необхідно зібрати в єдиному правовому акті (такий як кодекс) основні норми цієї галузі, тому що Концепція не має юридичної сили закону, що дає підстави нормотворчим органам урегулювати окремі суспільні відносини і діяти у цій сфері на власний розсуд [83].

Перелік видів соціального забезпечення визначений Конституцією України. Соціальне забезпечення здійснюється за шляхом надання пенсій, допомоги, соціальних послуг та пільг.

Закон України “Про пенсійне забезпечення” гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій [70]. *Пенсіями* є регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від держави та спеціальних фондів після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, за вислугу років [102].

Соціальні допомоги – це такі грошові виплати (крім пенсій) громадянам у випадках, передбачених законом, що надаються з фондів соціального страхування та за рахунок державного бюджету. Види допомоги відрізняються між собою їх безпосередньою метою та низкою юридичних ознак. Допомоги можна класифікувати за періодичністю виплат (одноразові та регулярні), за їх метою (у разі тимчасової непрацездатності, у зв’язку з народженням дитини та ін.) [102].

Соціальні послуги – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не

можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [64].

Таким чином основними нормативно-правовими актами механізму правового регулювання з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру шляхом здійснення соціального забезпечення є: Закон України “Про пенсійне забезпечення” [57]; Закон України “Про соціальні послуги” [64]; Основи законодавства України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [47]; Концепція соціального забезпечення населення України [60]; та інші.

Надалі перейдемо до розгляду механізму правового регулювання, метою яких є протидія надзвичайним ситуаціям соціального характеру, а саме соціальним конфліктам (масовим заворушенням, безладдям, переворотам, бунтам, революціям, громадянським війнам тощо).

Значну частину нормативно-правових актів України присвячено превентивним заходам, метою яких є запобігання виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру, які спричинені масовою активністю громадян.

У ст. 37 Конституції України визначені умови за якими заборонена діяльність політичних партій та громадських організацій з метою запобігання виникнення надзвичайних ситуацій соціального походження [27].

У всіх випадках протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру необхідно враховувати норми ст. 64 Конституції України, де сказано, що “Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України” [34].

Згідно ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України у сфері врегулювання надзвичайних ситуацій соціального характеру належать: п. 31 – затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації” [34].

Стаття 106 Конституції України зазначає положення щодо діяльності

Президента України у сфері врегулювання надзвичайних ситуацій соціального характеру [34].

Статтею 107 Конституції України визначений статус Ради національної безпеки і оборони України – координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Згідно цієї статті. Компетенції та функції Ради національної безпеки і оборони України визначаються законами “Про основи національної безпеки України” [56] та “Про Раду національної безпеки і оборони України” [62].

Особливе значення набувають нормативно-правові акти, що регулюють діяльність держаних органів в умовах надзвичайних ситуацій соціального характеру. Такими є Закони України: “Про міліцію” [53], “Про службу безпеки України” [63], “Про прокуратуру” [61], “Про збройні сили” [51], “Про Державну прикордонну службу України” [46], “Про місцеве самоврядування в Україні” [67], “Про місцеві державні адміністрації” [55] та ін.

Протидії надзвичайних ситуацій соціального характеру, що супроводжуються масовою активністю громадян присвячено значну кількість нормативно-правових актів.

Окремим блоком виступає блок міжнародних нормативних актів, які складають загальні принципи запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру шляхом охорони правопорядку та здійснення поліцейської діяльності. Такими є: Кодекс ООН поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку [24]; Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку [51] та ін.

До подібних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України належать: “Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні” [50], “Про внесення доповнень до Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні” [43].

Окремим блоком виступають нормативно-правові документи щодо

протидії тероризму. Такими є міжнародні нормативно-правові документи, що ратифіковані Україною: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, 1970 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1970 р.; Конвенція про попередження і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, 1973 р.; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, 1997 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 1999 р.; закони України про антитерористичну діяльність [3].

Дієвим механізмом правового регулювання запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру є законодавство з питань притягнення до відповідальності громадян, діяльність яких сприяє виникненню масових заворушень.

Кримінальний кодекс України [28] у статті 294 визначає кримінальну відповідальність за організацію масових заворушень; у статті 293 визначає кримінальну відповідальність за організацію групових порушень громадського порядку; у статті 340 визначає кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій для службових осіб або для всіх осіб, якщо це діяння було вчинено із застосуванням фізичного; у статті 279 визначає відповідальність за блокування транспортних комунікацій.

Кодекс України про адміністративні правопорушення [25] в ст. 185-1 визначає адміністративну відповідальність за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій передбачає різні покарання для учасників та організаторів зібрань.

Таким чином в підрозділі було проведено аналіз механізмів правового регулювання з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру на основі якого можливо зробити наступні висновки:

1. Існуючі державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру поділяються на три групи: усунення причин виникнення

кризових явищ соціально-економічного характеру (інфляції, безробіття, низького рівня доходів тощо) й поліпшення рівня та якості життя населення; протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості, що включають заходи з соціального забезпечення населення (соціальні допомоги, соціальні послуги, допомога з працевлаштування, боротьба з злиденністю тощо); протидія надзвичайним ситуаціям соціального характеру, а саме соціальним конфліктам (масовим заворушенням, безладдям, переворотам, бунтам, революціям, громадянським війнам тощо).

2. Нормативно-творчий процес соціально-економічного розвитку складається з законів та підзаконних нормативно-правових актів, основні з яких освітлюють державні цільові програми (програмно-цільові підходи) до соціально-економічного розвитку держави, регіонів, міст тощо.

3. Право соціального забезпечення є основою механізму правового регулювання з протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості.

4. Механізм правового регулювання з протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру складається з нормативно-правових актів, які присвячені як превентивним заходам, метою яких є запобігання виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру, які спричинені масовою активністю громадян, так і з нормативно-правових актів, які присвячені припиненню цих явищ.

2.2. Механізми моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується різким зростанням ролі і значення інформації в управлінні соціально-економічними процесами. Наявність повної своєчасної та достовірної інформації про процеси.

В системі забезпечення національної безпеки особливе місце приділяється питанню моніторингу загроз соціально-економічного характеру. На сьогоднішній

час перед органами державної влади постають істотні проблеми щодо: ефективної організації збору інформації зважаючи на величезну кількість показників, що характеризують соціально-економічне становище регіонів

З метою запобігання виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру в регіонах держави статистичні органи здійснюють моніторинг соціально-економічного стану регіонів держави.

За класичним визначенням механізм управління в організаційно-економічній сфері – це система елементів організаційно-економічного впливу на процес управління.

Тому на нашу думку, *механізм моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру* – це система спостереження, оцінки і прогнозу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру.

Основними завданнями моніторингу соціально-економічного стану є:

- 1) організація спостереження;
- 2) оцінка і системний аналіз одержуваної інформації;
- 3) забезпечення органів управління інформацією;
- 4) розробка прогнозів розвитку соціально-економічної ситуації;
- 5) підготовка рекомендацій подолання негативних тенденцій.

Основні принципи організації моніторингу:

- 1) цілеспрямованість;
- 2) системний підхід;
- 3) комплексність;
- 4) безперервність у спостереженні за об'єктом;
- 5) періодичність зняття інформації;
- 6) порівнянність застосовуваних показників моніторингу в часі [30].

Головною державною установою України, яка здійснює моніторинг соціально-економічного розвитку є Державну службу статистики України. Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 396/2011 затверджено Положення про Державну службу статистики України [54].

Держстат України здійснює розрахунок соціально-економічного розвитку

регіонів України за роками (кварталами, місяцями). Такими показниками є [72]:

- валовий регіональний продукт;
- сфера реального сектору;
- сфера інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності;
- сфера державних фінансів та фінансових результатів діяльності;
- сфера соціального сектору;
- сфера споживчого ринку.

Також Держстат України випускає за роками статистичний збірник “Соціальні індикатори рівня життя населення” [89].

Для моніторингу загроз національній безпеці кризовими явищами соціально-економічного характеру більш ґрунтовно розглянемо порядок розрахунку показників соціальної напруги. До цих показників відносяться [74]:

1. Безробітні (за методологією МОП).
2. Рівень безробіття (за методологією МОП).
3. Зареєстровані безробітні згідно з чинним.
4. Рівень зареєстрованого безробіття.
5. Вивільнення працівників з економічних причин.

Недоліком зазначеного підходу можливо зазначити, що відсутній є інтегральний рейтинговий показник рівня загроз соціально-економічного характеру в регіоні. Великий масив статистичних даних не дозволяє наглядно оцінити стан справ в регіоні та зробити порівняльну рейтингову оцінку.

Подібний підхід зазначено в Постанові Кабінету Міністрів України “Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій” [48].

Недоліком зазначеної методики є неточний математичний апарат, який не враховує стандартизацію показників згідно нормального закону розподілення. виправити зазначені вади можливо шляхом використання таксономічних методів оцінки.

Зазначену оцінку можливо використовувати й для визначення інтегрального рейтингового показника рівня загроз національній безпеці соціально-економічного характеру. Залишається відкритим питання в визначенні переліку показників, які доцільно урахувати для визначення інтегрального показника рівня загроз.

Таким чином на основі зазначеного в підрозділі можливо зробити наступні висновки:

1. З метою запобігання виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру в регіонах держави статистичні органи здійснюють моніторинг соціально-економічного стану регіонів держави. Механізм моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру – це система спостереження, оцінки і прогнозу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру.

2. Головною державною установою України, яка здійснює моніторинг соціально-економічного розвитку є Державна служба статистики України. Вона здійснює оцінювання поточного стану зазначених показників; здійснює аналіз закономірностей; відображає результати моніторингу. При цьому прогнозування тенденцій зазначених показників не здійснюється. Недоліком оцінки поточного стану можливо зазначити, що відсутній є інтегральний рейтинговий показник рівня загроз соціально-економічного характеру в регіоні. Великий масив статистичних даних не дозволяє наглядно оцінити стан справ в регіоні та зробити порівняльну рейтингову оцінку.

3. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України здійснює прогнозування соціально-економічного розвитку. Результати Консенсус-прогнозів можливо використовувати при прогнозуванні загроз національній безпеці соціально-економічного характеру. Доречно використовувати короткострокове прогнозування на наступний рік. Відкритим залишається питання щодо переліку показників, які визначають кризові явища соціально-економічного характеру та вибору математичного апарату прогнозування.

2.3. Адміністративні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру

До основних завдань соціально-економічної політики органів державної влади та місцевого самоврядування в період опанування наслідків світової фінансової кризи в Україні по забезпеченню безпеки регіонів доцільно віднести: недопущення виникнення в регіонах гострих соціальних конфліктів; ліквідація соціальної напруженості в регіонах (особливо в регіонах з високим рівнем криміногенної обстановки); підвищення рівня та якості життя населення; забезпечення ефективного соціального захисту населення; забезпечення умов для збільшення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності населення в регіонах; тощо.

Адміністративні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру ґрунтуються на силі державної влади й застосовуються коли за допомогою фінансових витрат не можливо стабілізувати ситуацію, наприклад, антимонопольна політика, державний контроль ціноутворення товарів соціального значення, митна політика, соціальний захист населення, застосування правоохоронних органів для боротьби з злочинністю й масовими заворушеннями тощо.

Ці механізми уявляють собою сукупність адміністративних заходів, засобів, важелів які застосовує держава з метою забезпечення сприятливих умов для економічного й соціального розвитку.

Для адміністративних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру, а саме протидії причинам виникнення кризових явищ, антикризове регулювання має полягати у виробленні і реалізації урядом відповідної економічної політики [11].

Завданнями адміністративних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру, а саме причин виникнення останніх є:

- відстеження взаємозв'язків між масштабами, швидкістю перетворень, та

виникненням загроз, які загрожують соціальній стабільності й національній безпеці держави;

- постійний державний моніторинг та аналіз наслідків рішень, що приймається владою;
- державний контроль за діяльністю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- розв’язання соціальних суперечностей, підтримання соціальної безпеки, політичної стабільності; тощо.

Механізми державної протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень, доцільно класифікувати на дві групи: ті що мають превентивний (попереджувальний) характер та спеціальні механізми метою яких є припинення (ліквідація) кризових явищ що виникли. Надалі дослідження будуть спрямовані на розгляд спеціальних механізмів державної протидії кризовим явищам із залученням сил охорони правопорядку та на аналіз феномену масових заворушень.

На сьогоднішній час вивченню феномена масової активності громадян присвячена значна кількість психологічних та соціальних досліджень [7, 13, 39]. Відомі заходи механізмів державної протидії кризовим явищам соціального та економічного характеру [16, 21, 81] мають превентивний зміст, проте коли під час зазначених явищ виникають масові заворушення органи державної влади та місцевого самоврядування найчастіше не спроможні контролювати ситуацію. Тому виникає необхідність у застосуванні спеціальних заходів механізмів державних протидії із залученням сил охорони правопорядку.

Під *механізмами державного управління* в загальному понятті прийнято розуміти практичні заходи та засоби за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство та будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [79]. Тому під *механізмами державної протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень*, доцільно розуміти спеціальні заходи та засоби, які застосовують органи державної влади та

сили охорони правопорядку для ліквідації кризових явищ в регіонах держави та припинення масових заворушень.

У сфері національної безпеки з метою запобігання кризових явищ, що супроводжуються виникненням масових заворушень переважно застосовують організаційні, правові, фінансово-економічні, мотиваційні та комплексні механізми державного управління.

Одним з основних комплексних механізмів державної протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень, є система забезпечення громадської безпеки.

Спеціальні заходи протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень можуть мати силовий та несиловий характер. З метою визначення зазначених заходів надалі проведемо більш детальний аналіз масової активності громадян.

Діючою та руйнівною силою масової активності громадян, є натовп. На сьогодні виявлено два основних механізми утворення натовпу: чутки та емоційна циркуляція (циркуляційна реакція) [3, 4].

Необхідно зазначити, що проблема виникнення, розповсюдження та управління чутками та емоційною циркуляцією є актуальним напрямом дослідження, що дозволить зменшити імовірність появи масових заворушень. Застосування відповідних підходів контролю над чутками є необхідним спеціальним заходом протидії виникнення масових заворушень.

Проведене дослідження показало, що існують фактори, що сприяють появі та трансформації масових заходів та акцій в масові заворушення:

- 1) соціальні;
- 2) фізіологічні;
- 3) психологічні;
- 4) ідеологічні.

Всебічний аналіз показав, що натовп постійно розглядається у часових рамках, тому є доцільним використання поняття “динаміка натовпу” під час забезпечення охорони громадського порядку та здійснення заходів громадської

безпеки при забезпеченні проведення масових заходів та припиненні масових заворушень [3, 4]. Виходячи з аналізу динаміки натовпу, доцільно динаміку масових заворушень поділити на чотири умовних етапи (див. рис. 2.1).

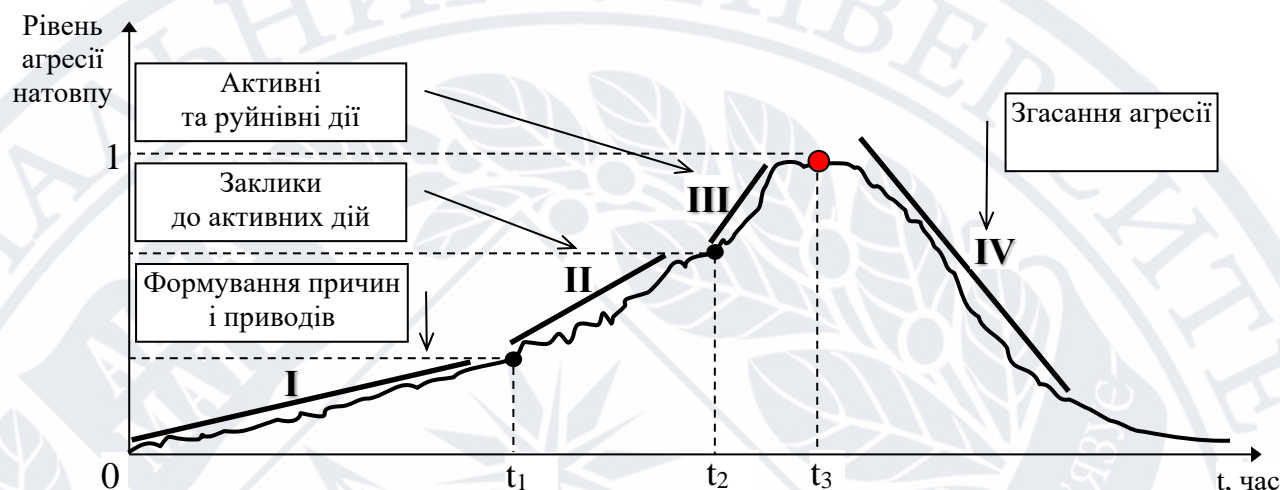

Рис. 2.1. Умовні етапи динаміки масових заворушень

Перший етап – формування причин і приводів для виникнення натовпу та масових заворушень.

Другий етап – імплементація скупчення людей в неагресивний натовп.

Третій етап – підвищення агресивності в натовпі.

Четвертий етап – втручання сил охорони правопорядку.

На сьогоднішній час в наукових джерелах [1, 2, 13] розрізняють різні спеціальні заходи щодо протидії масовим заворушенням. Прийнято їх розрізняти на дві групи: вплив на натовп ззовні та зсередини. Визначено, що натовп за своєю “географією” складається з більш щільного ядра і із розрідженої периферії.

Інформаційно-психологічний вплив на натовп ззовні рекомендується направляти на його периферію, увагу якої легше перенаправити. Одні із найпоширених прийомів таких дій є перенесення уваги периферії натовпу на інший об’єкт уваги, використання впливу ритму на натовп тощо.

Для дії зсередини рекомендується проникати в ядро натовпу, де підвищені впливовість й реактивність. Ефективними діями є нейтралізація лідерів (активістів, підбурювачів), фіксація дій найактивнішим учасників натовпу,

перенесення уваги ядра натовпу на іншій об'єкт тощо.

Таким чином виходячи з проведених вище досліджень пропонується використовувати наступні спеціальні заходи механізмів державної протидії кризовим явищам відповідно до етапів динаміки масових заворушень.

Спеціальні заходи несилового характеру:

- усунення причини (джерела, об'єкта загальної уваги) формування скупчення громадян – на I та II етапі;
- безпосереднє звертання представників органів державної влади та місцевого самоврядування до присутніх у натовпі – на II та III етапі;
- використання засобів переорієнтації та розподілу уваги учасників – на I, II та III етапі;
- відкрите спостереження та фіксування присутніх (активних учасників), їхніх дій – на I, II, III та IV етапі;
- контроль за формуванням та розповсюдженням чуток в натовпі – на I, II, III та IV етапі.

Спеціальні заходи силового характеру:

- демонстрація сили, упевненості, узгодженості при реалізації силами охорони правопорядку дій по забезпеченню охорони громадського порядку (“ефект силової присутності”) – на I, II та III етапі;
- нейтралізація активності “ядра” натовпу, шляхом вилучення лідерів (активістів, підбурювачів) – на II та III етапі;
- розсіювання натовпу силами охорони правопорядку шляхом використання спеціальних засобів активної оборони та сльозоточивої дії – на III етапі.

Таким чином підводячи підсумок наведеного у підрозділі доречно зазначити.

1. Адміністративні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру ґрунтуються на силі державної влади й застосовуються коли за допомогою фінансових витрат не можливо стабілізувати ситуацію. Вони уявляють собою сукупність адміністративних заходів, засобів, важелів які застосовує держава з метою забезпечення сприятливих умов для економічного й соціального розвитку.

2. Державне регулювання значно посилюється в періоди екстремального кризових явищ. Під час виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру виникають суттєві загрози національній безпеці держави. Забезпечення внутрішньої безпеки, як складової національної безпеки, є найбільш значущою функцією держави та виражається у забезпеченні стабільності державних і недержавних інститутів, соціально-правових норм у державі, життєдіяльності громадян.

3. Адміністративні механізми протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень, доцільно класифікувати на дві групи: ті що мають превентивний (попереджувальний) характер та спеціальні механізми метою яких є припинення (ліквідація) кризових явищ що виникли. Заходи протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень, доцільно застосовувати відповідно до етапів динаміки масових заворушень. Вони повинні бути направлені на ліквідацію факторів, що сприяють появі та трансформації масових заходів та акцій в масові заворушення. Застосування відповідних підходів контролю над чутками є необхідним спеціальним заходом протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень.

Висновки до розділу 2

1. Існуючі державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру поділяються на три групи: забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, а саме усунення причин виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру (інфляції, безробіття, низького рівня доходів тощо) й поліпшення рівня та якості життя населення; протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості, що включають заходи з соціального забезпечення населення (допомога соціально незабезпеченим верствам населення, боротьба з злиденністю тощо); протидія надзвичайним ситуаціям соціального характеру, а саме соціальним конфліктам (масовим заворушенням, безладдям, переворотам, бунтам, революціям, громадянським війнам тощо).

2. Нормативно-творчий процес соціально-економічного розвитку складається з законів та підзаконних нормативно-правових актів, основні з яких освітлюють державні цільові програми (програмно-цільові підходи) до соціально-економічного розвитку держави, регіонів, міст тощо

3. Право соціального забезпечення є основою механізму правового регулювання з протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості.

4. Механізм правового регулювання з протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру складається з нормативно-правових актів, які присвячені як превентивним заходам, метою яких є запобігання виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру, які спричинені масовою активністю громадян, так і з нормативно-правових актів, які присвячені припиненню цих явищ.

5. З метою запобігання виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру в регіонах держави статистичні органи здійснюють моніторинг соціально-економічного стану регіонів держави. Механізм моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру – це система спостереження, оцінки і прогнозу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру. Головною державною установою України, яка здійснює моніторинг соціально-економічного розвитку є Державна служба статистики України. Вона здійснює оцінювання поточного стану зазначених показників; здійснює аналіз закономірностей; відображає результати моніторингу. При цьому прогнозування тенденцій зазначених показників не здійснюється.

6. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України здійснює прогнозування соціально-економічного розвитку. Результати Консенсус-прогнозів можливо використовувати при прогнозуванні загроз національній безпеці соціально-економічного характеру. Доречно використовувати короткострокове прогнозування на наступний рік. Відкритим залишається питання щодо переліку показників, які визначають кризові явища соціально-економічного характеру та вибору математичного апарату прогнозування.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІІ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

3.1. Моделі оцінювання та прогнозування стану соціально-економічної безпеки регіонів України

Аналізуючи сучасні наукові дослідження [16, 21, 42, 77, 81] можна прийти до висновку, що соціально-економічна безпека регіону є соціальною складовою економічної безпеки регіону. Найбільш розповсюдженими є два підходи до оцінювання соціальної компоненти економічної безпеки регіону, перший підхід базується на визначенні рівня та якості життя населення [16, 42, 77], другий – на визначенні стану соціальної напруженості в суспільстві [21, 82].

В економічній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічна безпека регіону. В основі більшості визначень є твердження про стійкість, стабільність і здатність до розвитку регіону, про певний стан економіки чи певні передумови для його самовідтворення та саморозвитку.

Однак в цих визначеннях відсутня соціальна складова суспільства. Предметом економічної соціології є реальна поведінка людей, соціальних груп та спільностей в конкретній соціально-економічній ситуації. Економічна соціологія тлумачить, що люди, які є учасниками соціальних подій та явищ, розглядаються в якості носіїв всієї сукупності соціальних відносин в даній сфері.

Найпоширенішим підходом до вимірювання стану соціальної напруженості є опитування населення регіонів, достовірність результатів якого є невисокою з причин суб'єктивних відповідей респондентів, обмеженого обсягу вибірки та політичної заангажованості результатів опитування.

Інші підходи базуються аналізі економічних та соціальних індикаторів розвитку регіонів: співвідношення доходів 10 % найбагатших і 10 % найбідніших громадян; співвідношення мінімальної й середньої заробітної плати; частки

населення, що живе за межею бідності; рівень безробіття тощо. Інші підходи базуються на визначені соціального благополуччя громадян регіонів, які характеризуються великою кількістю показників (біля 200).

Державний комітет статистики України в збірниках “Соціальні індикатори” враховує наступні індикатори для оцінки соціальної напруженості в суспільстві: заборгованість між підприємствами (дебіторська, кредиторська); заборгованість за виплатами (населенню, населенню по оплаті ЖКГ, по виплаті заробітної платні, по виплаті окремих видів соціальної допомоги); рівень зареєстрованих безробітних; страйки (число підприємств на яких були страйки, число працівників що приймали участь у страйку, число учасників страйків на одне підприємство, число невідпрацьованих днів в середньому на одного страйкуючого); розгляд судами справ по порушенню трудового законодавства; коефіцієнт злочинності; число самогубств.

Оцінювати соціальну напруженість в суспільстві за методикою, що базується на теорії життєвого циклу конфлікту пропонує Кизим Н.А. та Узунов В.В. Для оцінювання відкритого прояву соціальної напруженості у активній формі аналізується показник злочинності, у пасивній формі – міграція населення; для оцінювання латентного прояву соціальної напруженості у активній формі – кількість розлучень, у пасивній – кількість самогубств [21].

Соціальна напруженість не в повній мірі відображає стан соціально-економічної безпеки з причини великого спектру своїх внутрішніх складових (соціальної, економічної, політичної, екологічної, техногенної, природної, тощо). Тому доцільно надалі розглянути підходи до оцінювання рівня життя населення.

В Україні для оцінювання рівня та якості життя населення використовується Методика оцінки людського розвитку, що затверджена Державним комітетом статистики України та Президентом НАН України [77]. В відповідності з цією методикою індекс людського розвитку визначається за допомогою інтегрального показника та системи показників по групам: демографічний розвиток, розвиток ринку труда, матеріальний добробут, рівень

життя населення, рівень освіти населення, стан охорони здоров'я, соціальна середина, екологічна ситуація, фінансування людського розвитку.

Таким чином можна зробити висновок, що невирішеність соціально-економічних проблем є каталізатором суспільно-політичних обурень в державі.

Тому для оцінювання стану соціально-економічної безпеки регіону були вибрані загально визначені індикатори, що відображають сферу соціального сектору регіонів та показники сфери споживчого ринку [72]. Стан соціально-економічної безпеки регіону (СБР) можливо описати функцією

$$СБР = f(x_1, x_2, \dots, x_{10}), \quad (3.1)$$

де *СБР* – стан соціально-економічної безпеки регіону; x_1 – приріст населення; x_2 – рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років; x_3 – середньомісячна номінальна заробітна плата; x_4 – темп зростання реальної заробітної плати; x_5 – частка працівників, яким нараховано заробітну плату нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи, x_6 – темп зростання заборгованості із виплати заробітної плати; x_7 – абсолютний приріст обсягу обороту роздрібної торгівлі на одну особу; x_8 – абсолютний приріст обсягу реалізованих послуг на одну особу; x_9 – індекс споживчих цін; x_{10} – рівень оплати населенням житлово-комунальних послуг.

Задачу визначення рівня соціальної напруженості можна розв'язати застосовуючи таксономічний метод, який є одним із методів аналізу багатокритеріальних процесів спеціально орієнтований на дослідження об'єктів, що характеризуються великою кількістю різномірних параметрів [8].

Алгоритм моделі визначення стану соціально-економічної безпеки наведено в додатку Б.

З метою градації стану соціально-економічної безпеки пропонується ввести чотири рівня загроз (звичайний, ускладнений, кризовий, надзвичайний). За принципом достатності вважається, що даної кількості рівнів буде достатньо

для класифікації стану соціально-економічної безпеки. Використання більшої кількості рівнів є недоцільним тому, що це буде ускладнювати процес опису поточної оперативної ситуації, а також застосування самої методики особою, яка буде приймати рішення.

Доцільно також ввести градацію рівня загроз соціально-економічної безпеки за кольоровою гаммою. При цьому кольорова гамма рівня загроз потребує обґрунтування.

Початковий колір, який відповідає звичайному рівню загроз, повинен бути нейтральним, не активним кольором. Наступний колір, що буде відповідати ускладненому рівню загроз, повинен бути активним. Колір що відповідає кризовому рівню загроз повинен бути більш активним ніж попередній. Колір що відповідає надзвичайному рівню загроз повинен бути найбільше активним та агресивним.

Таблиця 3.1

Вплив кольорів, що характеризують рівень загроз, на людину

№ з/п	Найменування кольорів	Вид поведінки	Вплив на свідомість (підсвідомість)	Самопочуття
1.	Сірий	Спокійна	Стабільність, відокремленість Стриманість	Задовільне
2.	Зелений	Настирна	Відчуття змін	Серйозне, строге, важне
3.	Жовтий	Чуйна	Відкритість, легкість увага, концентрація	Уважне, сконцентроване
4.	Червоний	Активна	Агресія, пристрасть небезпека, заборона	Збуджене, діяльне, запальне

З огляду на вище зазначене в підрозділі пропонується наступна модель рівня загроз (РЗ) соціально-економічної безпеки (див. рис. 3.1), де:

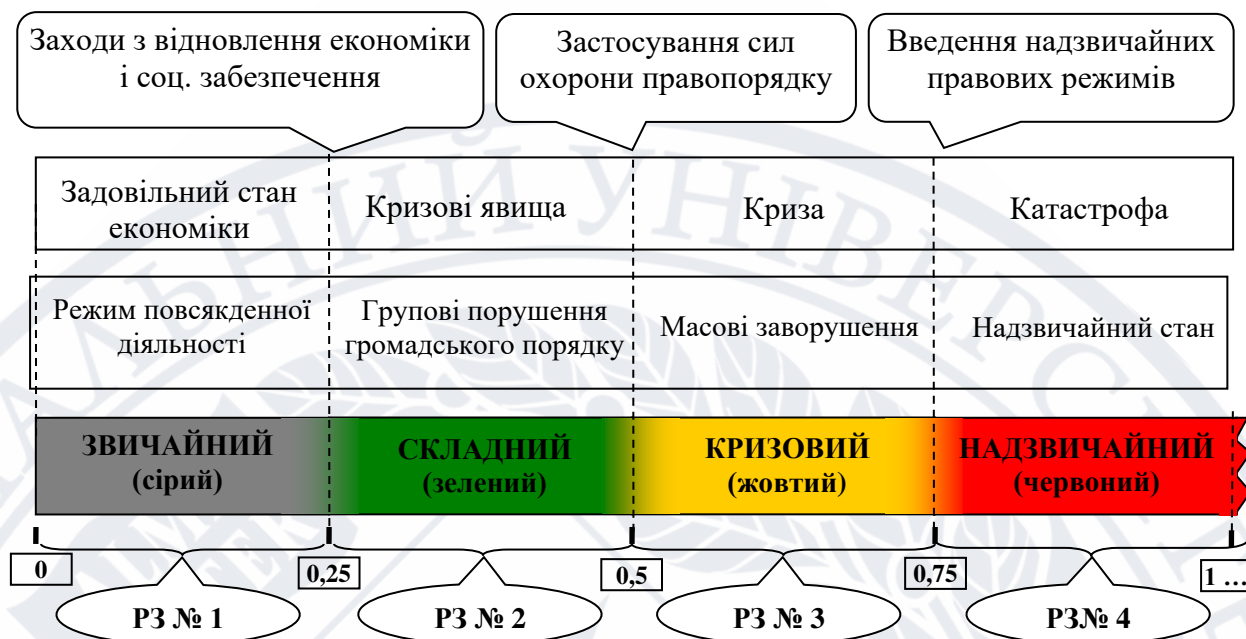

Рис. 3.1. Модель рівня загроз соціально-економічної безпеки

РЗ № 1 (звичайний) – характеризується задовільному стану економіки, органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують нормальне функціонування місцевих підприємств, закладів, установ, транспорту, відповідає режиму повсякденної діяльності сил охорони правопорядку.

РЗ № 2 (складний) – відповідає виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру та умовам виникнення групових порушень громадського порядку. Органи державної влади змушені перейти до посиленого режиму функціонування.

РЗ № 3 (кризовий) – відповідає умовам виникнення соціально-економічної кризи та масових заворушень.

РЗ № 4 (надзвичайний) – відповідає виникненню умов виникнення соціальної катастрофи та введення режиму надзвичайного стану.

Надалі перейдемо до розроблення моделі прогнозування рівня загроз соціально-економічній безпеці. Перш за все, необхідним є вибір математичного апарату прогнозу. На мій погляд найбільш придатними є *адаптивні моделі*

прогнозування.

З метою прогнозування рівня загроз соціально-економічній безпеці необхідно здійснити прогнозування кожного індикатора, що відображають сферу соціального сектору регіонів та показники сфери споживчого ринку виразу 3.1. Прогнозування здійснюють за алгоритмом додатку В, коефіцієнт дисконтування даних потрібно вибирати експертно, в залежності від обставин. Потім здійснити оцінювання вже програмованих індикаторів за алгоритмом додатку Б. Необхідно зауважити, що перелік індикаторів виразу 3.1 є не остаточним та потребує кореляційного обчислення для вибору найкращих. Індикатори потрібно брати за місячними, чи кварталними статистичними даними, урахувавши сезонні коливання.

В роботі для прикладу було взято річні статистичні дані індикаторів, що відображають сферу соціального сектору регіонів та показники сфери споживчого ринку за 2005 – 2010 роки за даними . З цієї причини оцінка й прогноз є неточними, вони здійснені для показу роботи спроможності наведеного математичного апарату.

В результаті проведення розрахунків за алгоритмами додатків Б, В отримуємо рейтинг регіонів України за станом соціально-економічної безпеки у 2005 – 2010 роках та прогнозний показник на 2011 рік (див. додаток Д).

Додаток Д демонструє, що найбільш критичний стан соціально-економічної безпеки по всіх регіонах України спостерігався у 2009 році. Спричинила цей факт світова економічна криза, що вплинула на економіку України наприкінці 2008 року. Нормалізувався стан соціально-економічної безпеки України у 2010 році до рівня 2008 року. Найменший стан соціально-економічної безпеки за 2005 – 2010 роки спостерігався у київському регіоні, з 2005 по 2008 рік він практично не змінювався, у 2009 різко зріс. В інших регіонах України стан соціально-економічної безпеки змінювався одноманітно, з 2005 по 2008 рік рівень загроз практично не змінювався, у 2009 набув максимального значення. Найбільший рівень загроз соціально-економічної безпеки у 2005 – 2010 роках спостерігався у Чернігівському, Тернопільському та Сумському регіоні. На 2011 рік прогноз зазначає незначне зростання рівня загроз.

Для наочності рейтинг регіонів України за станом соціально-економічної безпеки наведено в додатку Е.

Таким чином підсумовуючи викладені дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Запропонований таксономічний метод дозволяє проводити аналіз різнорідних параметрів, а отже є придатним для оцінювання стану соціально-економічної безпеки регіонів;
2. Розрахований рейтингів України за станом соціально-економічної безпеки у 2005 – 2010 роках дозволяє оцінити рівень загроз соціально-економічної безпеці регіонів та визначити перелік регіонів для яких першочергово необхідно впроваджувати державні цільові програми з метою недопущення виникнення масових заворушень.
3. Перевагами адаптивних моделей прогнозування є те, що вони застосовуються у процесах, які не завжди мають сталі закономірності.

3.2. Перспективні заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру

Органи державної впроваджують механізми з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру. Під час розроблення та впровадження цих механізмів виникають протиріччя, а саме кризові явища соціально-економічного характеру є наслідками економічної кризи в соціальній сфері, вони виражаються в загрозливому стані життєдіяльності населення, призводять до конфліктних ситуацій. Конфлікти можливо врегулювати шляхом підвищення умов життєдіяльності населення, але ж це є неможливим, так як економіка в кризовому стані та на соціальні програми відсутні кошти. Дії уряду в такому стані направлені на розвиток економіки, а не на соціальний захист населення. До того ж світова спільнота, яка здійснює допомогу Україні в економічному розвитку (Міжнародний валютний фонд) висуває вимоги не тільки з зменшення соціального забезпечення, не говорячи про його підвищення. Отже отримує

проблемну ситуацію з існуючими протиріччями, яку необхідно вирішувати надалі в дослідженні.

Модель виникнення та впливу кризових явищ соціально-економічного характеру на стан національної безпеки наведено в додатку Ж.

Однією з найголовніших загроз національній безпеці є демографічна криза в Україні [5].

Таким чином виходячи з наведених вище загроз можливо схематично зазначити перспективні заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру (див рис. 3.2).

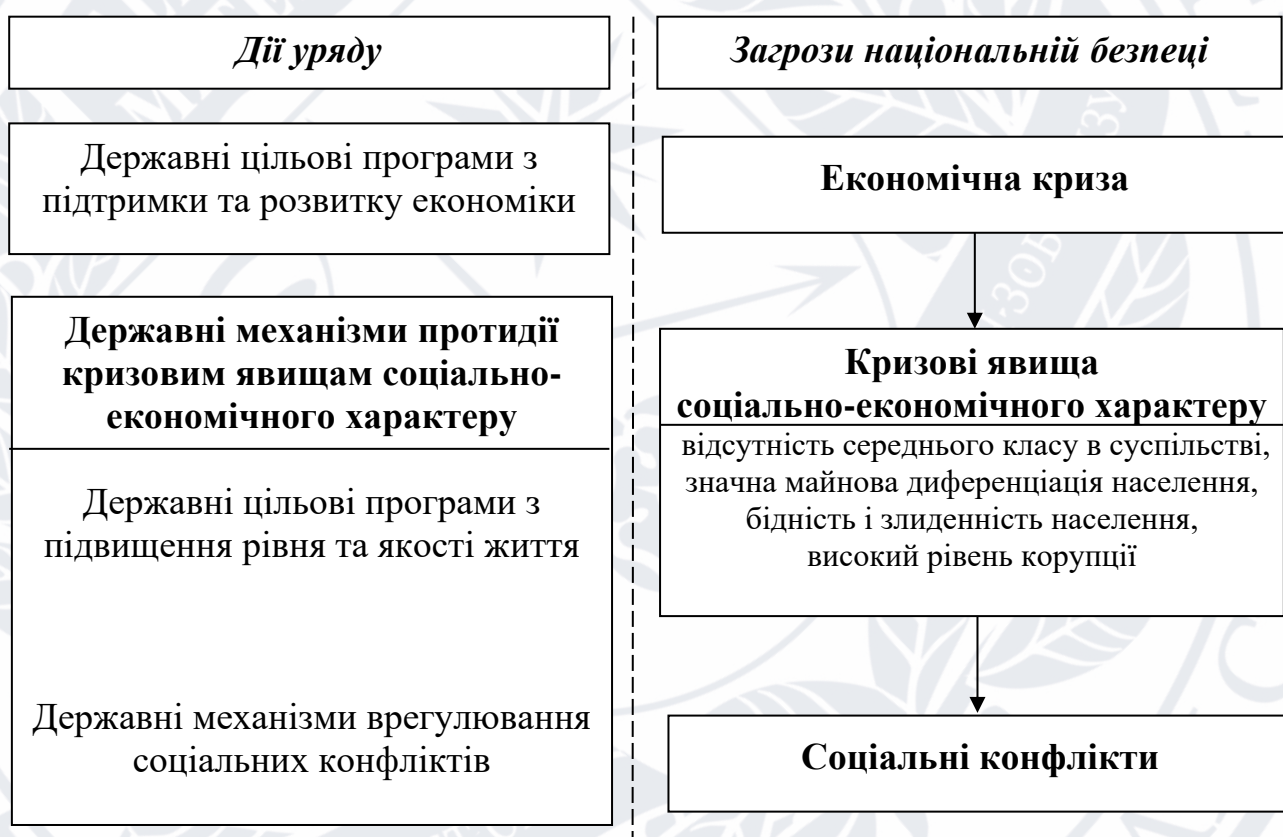

Рис. 3.2. Заходи механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру

Програми необхідно розробляти для підвищення рівня та якості життя населення за наступними напрямками:

- 1) подолання бідності і злиденності;
- 2) боротьба з корупцією;

- 3) зменшення майнової диференціації населення,
- 4) нарощування середнього класу в суспільстві, який є запорукою державного розвитку.

На сьогоднішній час відповідно до плебсологічної теорії запобігання вчиненню суспільних заворушень може бути повне й часткове [69]. Часткове запобігання сприяє зменшенню маси людей у певному місці, у певний час.

Введення надзвичайного стану може передувати суспільним заворушенням.

Найважливішою умовою запобігання кризових явищ є своєчасний аналіз і розпізнавання ситуації, передуючої соціальним виступам. З цією метою в розвинених країнах широко застосовуються різноманітні методи збору, статистичного аналізу і комп'ютерної обробки даних про соціальну активність різних шарів суспільства. Створюються бази даних, що містять ознаки кризових явищ, кодовані і індексовані з метою прискорення доступу і аналізу.

Поєднати можливості карти і бази даних можна за допомогою технології геоінформаційних систем. В науково-дослідному центрі Академії Національної гвардії України МВС України для вирішення задач пов'язаних із службовий бойовою діяльністю Національної гвардії України розроблена спеціалізована геоінформаційна система "Інструмент". В рамках науково-дослідної роботи "Розроблення та наукове обґрунтування механізмів взаємодії та порядку сумісних дій органів державної влади, місцевого самоврядування з силами охорони правопорядку в умовах виникнення кризових ситуацій соціального характеру" (шифр – "Соціум") дослідженні можливості геоінформаційної системи "Інструмент" як засобу аналізу інформації по соціальній обстановці в регіонах України та розроблено відповідний програмний модуль "Соціум" [38], головне робоче вікно якого наведено на рис.3.3 .

Зазначений програмний модуль дозволяє створювати геобазу даних протестних подій та проводити статистичний аналіз існуючого соціально-економічного стану як для окремих регіонів України так і для усієї її території в цілому. Безумовно модель "Соціум" є тільки початковим кроком у вивченні питань врегулювання кризових ситуацій соціального характеру. Для того щоб

вона у повній мірі могла стати інструментом вирішення цих питань модель має бути доповнена такими можливостями:

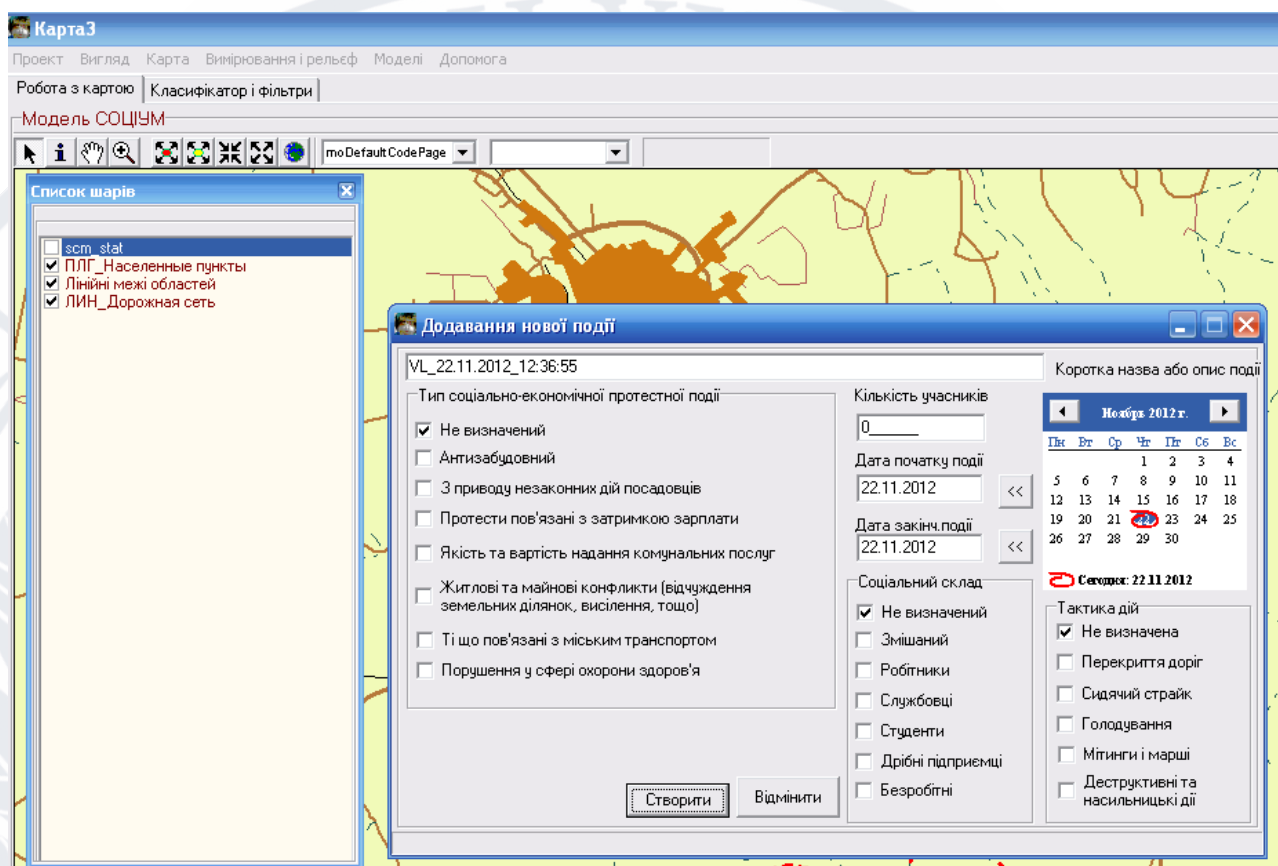

Рис. 3.3. Головне робоче вікно програмного модулю “Соціум”

1. Створення просторових індексів для об’єктів пошуку та подій що наносяться на карту. Це значно прискорить обробку просторових запитів під час роботи з великими обсягами геопросторової інформації.

2. Побудова ефективних механізмів автоматичного та напівавтоматичного вилучення інформації щодо подій у соціально-економічній сфері з джерел масової інформації, соціальних мереж, друкованих видань. Сюди ж відноситься і побудова механізмів наповнення геобазы даних інформацією що отримана та накопичення статистичної інформації, створення модулів обробки статистичних даних що було зібрано по кризовим явищам соціально-економічного характеру, наочне надання цієї інформації в геоінформаційній системі “Інструмент” і формування прогнозу розвитку ситуації.

3.3. Концепція стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України

Говорячи про кризові явища соціально-економічного характеру, необхідно підкреслити, що вони, на відміну від кризових явищ іншого походження, піддаються прогнозу, тому що пов'язані з діями соціуму. Однак ці прогнози нерідко бувають суб'єктивні, оскільки люди піддаються ідейному впливу, що часом заважає їм об'єктивно оцінювати соціально-економічні явища й процеси.

Структурою розроблення стратегії є чотири складові дослідження: інформаційно-аналітична частина, аналітико-діагностична частина, концептуально-орієнтовна частина та прогнозно-орієнтовна частина [17, с. 353–373].

Інформаційно-аналітична частина

Методами розробки концепції стратегії соціально-економічної безпеки є аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища соціально-економічної безпеки а саме її технічних індикаторів. Основними інструментами для проведення стратегічного аналізу, є передусім SWOT- та PEST-аналіз.

Основою нормативно-правової бази концепції стратегії соціально-економічної безпеки складають нормативно-правові акти з питань національної безпеки [56, 62], державні цільові програми щодо поліпшення рівня життя населення та зменшення рівня соціальної напруженості, а також наукові розробки в цьому напрямку [21, 42] й офіційні джерела статистичної інформації України [26, 65, 87, 74].

Стан соціально-економічної безпеки регіонів України було визначено в підрозділі 3.1. З проведеного вище аналізу можливо визначити три основні проблеми концепції стратегії соціально-економічної безпеки:

- 1) низький рівень та якість життя населення;
- 2) існування соціальної напруженості в суспільстві;
- 3) виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру за участю значної кількості населення.

Основними причинами існування проблем є наслідки світової фінансової кризи на економіку України та неефективна робота органів державної влади по врегулюванню кризових явищ соціально-економічного характеру.

Аналітико-діагностична частина

Проведемо на базі SWOT-аналізу, результатах соціологічних опитувань громадської думки населення (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Матриця SWOT-аналізу за внутрішніми факторами

Внутрішнє середовище	Strengths (Сильні сторони)	Weaknesses (Слабкі сторони)
1	2	3
Наявність промисловості, сільського господарства, сфери послуг, туризму	В регіонах України є необхідний потенціал для розвитку промисловості в східних регіонах, сільського господарства по всій території України, туризму в АР Крим та західній Україні	Необхідність впровадження значних фінансових інвестицій та підготовки професійних кадрів
Рівень злочинності	Існування злочинності оправдує існування сил охорони правопорядку (робочі місця)	Корумпованість правоохоронних органів та слабка ефективність їхньої діяльності. Низький рівень та якість життя населення збільшує рівень злочинності
Зайнятість населення	Під час надання робочих місць з гідною оплатою зменшується бідність, формується середній клас, поступають надходження в державний бюджет.	Безробіття, неофіційне трудовлаштування провокує масову невдоволеність громадян та акції протесту
Рівень інфляції	Заставляє населення більше працювати.	Знижує рівень та якість життя населення, провокує масову невдоволеність громадян та акції протесту
Рівень доходів	Чим більший рівень доходів громадян тим більший рівень та якість життя населення, збільшуються надходження в державний бюджет.	Велике податкове навантаження та приватний бізнес – неофіційне трудовлаштування, не

		поступають надходження в бюджет.
Заборгованість по заробітній платні	Заборгованість повинна бути ліквідована – вона є неприпустимою – не має сильних сторін.	Провокує масову невдоволеність громадян у вигляді активних протиправних дій (масових заворушень).

Характеристику можливостей та загроз для забезпечення соціально-економічної безпеки доцільно здійснювати, аналізуючи чотири фактори (PEST-аналіз): політико-правові, економічні, соціокультурні, технологічні (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Складові PEST-аналізу для здійснення аналізу зовнішнього середовища

Фактори	Можливості	Загрози
Політико-правові	1. Держані цільові програми щодо стимулювання розвитку приватного бізнесу: пільгове кредитування, надання земельних ділянок, зменшення податного навантаження. заохочення офіційного працевлаштування тощо. 2. Державні цільові програми протидії соціальної напруженості: зменшення кількості злочинності, суїцидів, абортів, розлучень тощо.	1. Неefективність державних цільових програм з причин високого рівня корупції та не підтримки населення. 2. Поява акцій масового протесту підприємців, які заблокують діяльність уряду, автошляхів, комунальних підприємств.
Економічні	1. Розвиток малого та середнього приватного бізнесу. 2. Розвиток сільського господарства, промисловості, сфери послуг.	1. Незначні надходження в державний бюджет з причин великих податків та неофіційного працевлаштування. 2. Недотримання приватними роботодавцями вимог соціального законодавства.
Соціокультурні	1. Соціальні програми допомоги населенню: збільшення прожитого мінімуму, допомога в працевлаштуванні тощо.	1. Нехватка коштів в державному бюджеті на соціальні програми. 2. Невдоволення громадян щодо рівня соціального

	2. Реформування медичного забезпечення тощо.	забезпечення, поява масових заворушень
Технологічні	1. Впровадження новітніх технологій в виробництво 2. Розроблення моделей прогнозування загроз соціально-економічної безпеки	1. Значна затратність новітніх технологій 2. Складність моделювання соціальних процесів – неефективність моделей прогнозування загроз

Отже наразі в Україні за внутрішніми факторами перевага на боці слабких сторін, зовнішніми факторами – загроз.

Концептуально-орієнтовна частина

Концепцією стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України є запобігання та протидія загрозам соціально-економічної безпеки регіону.

Основними пріоритетами концепції є:

- 1) збільшення рівня та якості життя населення;
- 2) зменшення соціальної напруженості в регіонах України;
- 3) врегулювання кризових явищ соціально-економічного характеру.

Прогнозно-орієнтовна частина

За результатом проведених досліджень сформовано три варіанти розвитку забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів України.

1. *Оптимістичний.* Ґрунтується на припущенні, що якщо в державі буде відсутня соціальна напруженість.

Основні зусилля органів державної влади:

- стимулювання розвитку приватного бізнесу;
- впровадження новітніх технологій;
- розвитку промисловості;
- соціальної допомоги населенню;
- реформування медичного забезпечення.

2. *Песимістичний.*

Песимістичний сценарій ґрунтується на

- державні цільові програми протидії соціальній напруженості;
- силові механізми протидії кризовим явищам.

3. Базовий.

Основним сценарієм є базовий. Використання методів та моделей ідентифікації стану соціально-економічної безпеки регіонів держави та необхідно впроваджувати заходи оптимістичного сценарію:

- стимулювання розвитку приватного бізнесу;
- впровадження новітніх технологій;
- розвитку;
- соціальної допомоги населенню;
- реформування медичного забезпечення.

При цьому необхідно не забувати, що поява кризових явищ соціально-економічного характеру також залежить від соціальної напруженості, доцільним є також врахування песимістичного сценарію із використанням плебсологічного підходу до припинення суспільних заворушень.

Висновки до розділу 3

1. Модель оцінювання та прогнозування стану соціально-економічної безпеки регіонів України дозволяє розраховувати рейтинг України за станом соціально-економічної безпеки. Математичною основою оцінювання стану є таксономічний метод. Запропоновано використовувати чотирьохрівневу систему оцінки. Для прогнозування рівня складності загроз соціально-економічній безпеці використано адаптивну лінійну модель Брауна.

2. Для боротьби з кризовими явищами є дієвим програмно цільовий підхід та ефективним засобом.

3. Найважливішою умовою запобігання кризових явищ є своєчасний аналіз і розпізнавання ситуації. Для повноцінного аналізу слід розглядати статистику і тенденції розвитку соціальних кризових явищ у прив'язці до географічної складової цих подій, тобто у прив'язці до карти.

4. Розроблено концепцію соціально-економічної безпеки регіонів України. За результатами проведеного дослідження обрано базовий варіант сценарію забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів України. Базовий сценарій соціально-економічної безпеки ґрунтується на припущенні, що кризові

явища соціально-економічного характеру можливо ідентифікувати та спрогнозувати з достатнім рівнем вірогідності (не менш 0,95).

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз наукових праць, які стосуються теми магістерської роботи показав, що питанням дослідження протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру займалась значна кількість науковців та практиків у сферах економічної теорії, соціології, конфліктології, державного управління. Проте у центрі їх уваги були загальнотеоретичні питання природи кризових явищ та державної політики протидії цим явищам. В системі забезпечення національної безпеки питанням розроблення та впровадження державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру практично не було приділено уваги.

Теоретичною базою з'ясування причин виникнення, сутності та наслідків кризових явищ соціально-економічного характеру й розроблення державних механізмів протидії цим явищам в системі забезпечення національної безпеки були нормативно-правові акти України та публікацій відомих вчених та практиків. Використання низькі наукових методів досліджень під час відпрацювання магістерської роботи дозволило отримати рекомендації, щодо вдосконалення державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру.

1. Надано визначення кризовим явищам соціально-економічного характеру – наслідки економічної кризи в соціальній сфері, які виражаються загрозливим станом життєдіяльності населення (бідність та злиденність, значна майнова диференціація населення, відсутність середнього класу, високий рівень корупції тощо) й призводять до різноманітних форм реагування населення у латентному (відсутність бажання мати дітей, розлучення, алкоголізм, наркоманія, поширення ВІЧ та ін.) та відкритому (самогубства, міграція, злочинність, акції протесту, масові заворушення, революції) прояві і загрозливим чином впливають на стан національної безпеки.

2. Встановлено, що незадовільні рівень та якість життя населення є основними загрозливими кризовими явищами соціально-економічного

характеру.

3. Виявлено, що наразі в діючих нормативно-правових документах відсутнім є визначення системи забезпечення національної безпеки, в роботі надано відповідне визначення. Визначено, що в системі забезпечення національної безпеки особливе місце приділяється протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, які мають конфліктну природу. Такими є масові заворушення, безлади, революції. Вони становлять найбільшу загрозу національній безпеці.

4. Проведено аналіз існуючих механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру, такими є механізми правового регулювання з протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру; механізм моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру; адміністративні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру. Надано визначення державним механізмам протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру – це сукупність практичних заходів, засобів, важелів, стимулів за допомогою яких органи державної влади, місцевого самоврядування впливають на соціально-економічну систему й суспільні процеси з метою забезпечення рівня та якості життя населення на належному рівні.

5. Встановлено, що механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру повинні складатись з трьох складових: механізми забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, а саме усунення причин виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру (інфляції, безробіття, низького рівня доходів тощо) й поліпшення рівня та якості життя населення; механізми протидії наслідкам кризових явищ соціально-економічного характеру, а саме соціальній напруженості, що включають заходи з соціального забезпечення населення (соціальні допомоги, соціальні послуги, допомога з працевлаштування, боротьба з злиденністю тощо); механізми протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру, а саме соціальним конфліктам (масовим заворушенням, безладдям, переворотам, бунтам, революціям, громадянським війнам тощо).

6. Розроблено моделі оцінювання та прогнозування стану соціально-

економічної безпеки регіонів України, які дозволяють розраховувати рейтинг України за станом соціально-економічної безпеки. Математичною основою оцінювання стану є таксономічний метод. Запропоновано використовувати чотирьохрівневу систему оцінки. Для прогнозування рівня складності загроз соціально-економічній безпеці використано адаптивну лінійну модель Брауна.

7. Доведено, що механізми протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру повинні враховувати сучасні плебсологічні вчення. Основне завдання плебсології – науково обґрунтувати закономірності виникнення, застосування та достатності заходів боротьби із суспільними заворушеннями, своєчасної профілактики, законності й прогнозування останніх. З цією метою держава має активно використовувати організаційні, економічні, правові та ідеологічні заходи. Це передбачає впровадження спеціальних методик комплексного планування і прогнозування. Відповідно до принципів плебсології застосування сили правоохоронцями при припиненні суспільних заворушень має бути зведене до необхідного мінімуму.

8. Розроблено концепцію соціально-економічної безпеки регіонів України. За результатами проведеного дослідження обрано базовий варіант сценарію забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бела́й С. В. Удосконалення підготовки особового складу Національної гвардії України до припинення масових заворушень на основі впровадження в практику навчання типових сценаріїв дій натовпу / С. В. Бела́й, І. І. Приходько // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – Х. : Харків. ун-т Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, 2009. Вип. 2(20). С. 129–134.
2. Бела́й С. В. Удосконалення інформаційного забезпечення службово-бойових дій на основі визначення соціальних та психологічних факторів динаміки натовпу // збірник наукових праць НА ДПС України. № 49/1. Частина II. Хмельницький : Вид. НА ДПС України ім. Б.Хмельницького, 2009. С. 7–10.
3. Бела́й С. В. Аналіз нормативно-правового забезпечення протидії кризовим явищам соціального характеру, що супроводжуються масовою активністю громадян // Кримський юридичний вісник. Сім. : КЮІ ОДУВС, 2011. Вип. 4. С. 122–128
4. Бела́й С. В. Дослідження рівня та якості життя населення як передумови виникнення кризових явищ в регіонах держави // Теорія та практика державного управління. Х. : ХарПІ НАДУ, 2012. Вип. 1 (36). С. 23–31.
5. Бела́й С. В. Дослідження соціальної напруженості як передумови виникнення кризових явищ // Теорія та практика державного управління. Х. : ХРІ НАДУ, 2012. Вип. 3 (38). С. 27–34.
6. Бела́й С. В. Концепція стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України // Державне будівництво. 2012. № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
7. Бела́й С. В. Спеціальні заходи механізмів державної протидії кризовим явищам, що супроводжуються виникненням масових заворушень // Кримський юридичний вісник . Сім. : КЮІ ОДУВС, 2011. Вип. 3. С. 37-42.
8. Бела́й С. В. Таксономічний метод оцінювання соціально-економічної

безпеки України // Державне управління та місцеве самоврядування. Дніпр. : ДРІ НАДУ, 2011. Вип. 3. С. 17–23.

9. Белей С. В. Теоретико-методологічні засади ідентифікації кризових явищ соціального характеру // Теорія та практика державного управління. Х. : ХарРІ НАДУ, 2011. Вип. 2 (33). – С. 87–92.

10. Большая советская энциклопедия : В 30 т. М. : "Советская энциклопедия", 1969-1978. URL: <http://slovari.yandex.ru/~книги/БСЭ/~Кр/23/>.

11. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент : [навч. посіб.] К.: Центр учбової літератури, 2012. 388 с. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/menedzhment/situatsiyniy_menedzhment_-_bondar_ov.

12. Волинка К. Г. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / К. Г. Волинка. К.: МАУП, 2003. 240 с.

13. Воробйова І. Ю. Психологічне забезпечення діяльності працівників ОВС в умовах вияву соціально небезпечної поведінки натовпу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 "Юридична психологія" / І. Ю. Воробйова. Київ, 1999. 20 с.

14. Гель А. П. Судові та правоохоронні органи України : [навч. посіб.] / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. К.: МАУП, 2004. 272 с. URL : <http://books.br.com.ua/39339>.

15. Гурьев В. И. Основы социальной статистики: методы, система показателей, анализ. М. : Финансы и статистика, 1991. 176 с.

16. Дейч В. Б. Система і механізми державного управління в умовах значимої соціально-економічної диференціації країни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізми державного управління". Донецьк, 2007. – 25 с.

17. Дегтяр А. О. Взаємодія державної влади з громадськістю : теорія та практика державного управління : монографія / А. О. Дегтяр, А. В. Халецкий, С. В. Белей. Донецьк : Видавництво «Донбас», ООО «РА Ван імідж», 2012. 438 с.

18. Еволюція соціально-економічних систем URL: <http://radazed.org.ua/evolyuciya-socialno-ekonomichnix-sistem.html>.

19. Зайцев А. К. Социально-трудовой конфликт – это норма// Социологические исследования. 1993. № 8. С. 21–23.

20. Ляш О. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : [навч. посіб.]. К. : Знання, 2010. 476 с.

21. Кизим Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : [монография] / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. Х.: ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.

22. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010, затверджений наказом від 11.10.2010 року № 457: Офіційне видання. К. : Держстандарт України, 2010. 23 с.

23. Клебанова Т. С. Методы прогнозирования / Т. С. Клебанова, В. В. Иванов, Н. А. Дубровина. Х. : Изд. ХГЭУ, 2002. 372 с.

24. Кодекс ООН поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку // Збірник норм. актів України з питань правопорядку. К. 1993. С. 496–503.

25. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

26. Консенсус-прогноз / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=73499.

27. Конституція України : відомості Верховної Ради № 30, ст. 141. К., 2006. № 30. Ст. 141.

28. Кримінальний кодекс України : Офіційне видання : [зі змін. і доп. станом на 01.01.2010 р.]. К. : Ін Юре, 2010. 560 с.

29. Кузнецов А. О. Сутність соціально-економічного розвитку: теоретико-методологічний аспект. URL: http://www.nads.gov.ua/.../1_2004_kyzn'ecov.doc.

30. Кузніченко С. О. Управління органами внутрішніх справ в особливих умовах, викликаних аномальними явищами техногенного і природного характеру : Наукове видання. Харків: Вид-во Національного університету

внутрішніх справ, 2001. 170 с.

31. Ліпкан В. А. Національна безпека України : [навч. посібник] / В. А. Ліпкан. К.: Изд. КНТ, 2009. – 576 с.

32. Мамалуй О. О. Основи економічної теорії : [підручник] / О. О. Мамалуй. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 479с. URL: http://pidruchniki.ws/00000000/politekonomiya/osnovi_ekonomichnoyi_teoriyi_-_mamaluy_oo

33. Мандибура В. О. Рівень життя населення та механізми його регулювання : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.09.01 / В. О. Мандибура/ 1999. 36 с.

34. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура / Р. К. Мертон // Социологические исследования. 1992. № 2. С. 118–124.

35. Міняйло І. В. Поняття стилю життя: можливості операціоналізації в рамках досліджень соціальної стратифікації // Наукові записки. – Том 58, 2006 р. С 80–84. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Soc/2006_58/12_minialo_i.pdf.

36. Небава М. І. Теорія макроекономіки : [навч. посібник]. Київ : Слово, 2003. – 536 с. URL: http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/12.htm.

37. Незадоволення владою зростає і може перетворитися на бунт : виступ голови наглядової ради Центру Разумкова Миколи Мартиненка у Верховній раді 15 лютого 2011 року. URL: http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=866.

38. Обґрунтування механізмів взаємодії та порядку сумісних дій органів державної влади, місцевого самоврядування з силами охорони правопорядку в умовах виникнення кризових ситуацій соціального характеру [Текст]: звіт НДР (заключ.) / Академія ВВ МВС України ; кер. Кириченко І. О. ; викон.: Белай С. В. [та ін.]. Х., 2012. 224 с.

39. Омельченко Ю. В. Маса і натовпи: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 “Історія філософія” / Ю. В. Омельченко. Київ, 2002. 17с.

40. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия

должностними лицами по поддержанию правопорядка // Права людини і професійні стандарти для працівників міліції і пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. Амстердам–Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини, 1996. С. 35–39.

41. Положення про Державну службу статистики України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 396/2011.

42. Пономаренко В. С. Рівень і якість життя населення України : [монографія] / В. С. Пономаренко, М. О. Кизим, Ф. В. Узунов. Х. : Видавничій Дім „ІНЖЕК”, 2003. 226 с.

43. Про внесення змін до Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серп. 1997 р. № 829 // Офіційний вісн. України. 1997. № 32. Ст. 4.

44. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 25. Ст. 195. (з наст. змін. та доп.).

45. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 25. Ст. 352. (з наст. змін. та доп.).

46. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208. (з наст. змін. та доп.).

47. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Основи законодавства України від 14.01.1998 р. N 16/98-ВР IV // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 23. Ст. 121 (з наст. змін. та доп.).

48. Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій : Постанова Кабінету міністрів України від 9 червня 2011 р. № 650.

49. Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки : Постанова Кабінету

міністрів України від 29 листопада 2010 р. N 1090.

50. Про затвердження правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Українській РСР : Постанова Ради Міністрів України від №49 27.02.91 р. // ЗП України. 1991. №3. Ст. 18.

51. Про збройні сили : Закон України від 06.12.91 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. №9. Ст. 108. (з наст. змін. та доп.).

52. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 року N 3/97-ВР // Відомості Верхов. Ради України. – 1997. – N 10, Ст.85. (з наст. змін. та доп.).

53. Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 4. Ст. 20. (з наст. змін. та доп.).

54. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. (з наст. змін. та доп.).

55. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 586-ХІV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20–21. Ст. 190. (з наст. змін. та доп.).

56. Про основи національної безпеки України : Закон України від 15.12.2005 р. N 3200-IV // Відомості Верхов. Ради України. 2005. N 39, Ст. 351. (з наст. змін. та доп.).

57. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 3. Ст. 10 (з наст. змін. та доп.).

58. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 06.04.2000 р. N 1647-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. 2000, N 28, Ст. 224. (з наст. змін. та доп.).

59. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 23. Ст. 176 (з наст. змін. та доп.).

60. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України : Постанова Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року N 3758-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 6. Ст.31. (з наст. змін. та доп.).
61. Про прокуратуру : Закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст. 793. (з наст. змін. та доп.).
62. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 берез. 1998 р. № 183/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 35. Ст. 237 (з наст. змін. та доп.).
63. Про службу безпеки України : Закон України від 25.03.92 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. №27. Ст. 382 (з наст. змін. та доп.).
64. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 358 (з наст. змін. та доп.).
65. Про схвалення основних прогностичних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 рік та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 907 : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2012 р. № 1125 (з наст. змін. та доп.).
66. Рождественська Л. Г. Статистика ринку товарів і послуг : [Навч. посіб.] К.: КНЕУ, 2005. 419 с. URL: <http://ubooks.com.ua/books/000216/inx46.php>.
67. Садова У. Я. Факторний аналіз рівня життя населення в регіоні з пониженою місткістю ринку праці // Регіональна економіка, 2005. №2. С. 92 – 102. URL : http://www.me.gov.ua/file/link/69989/file/re200502_3.pdf.
68. Скворцова В. Н. Валеология : [учебное пособие] / Томск : Изд-во ТПУ, 2006. 196 с. URL : <http://www.valeologija.ru/valeologja-ukrainska/1/8-sposib-zhittya>.
69. Скригонюк М. І. Плебсологія як філософсько-правове вчення : [монографія] К. : Вид. ПАРАПАН, 2008. 764 с.
70. Слюсаревський М. Соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників // "Наукові студії із соціальної та політичної психології". Київ 2002, № 5 (8). С. 24 – 34.
71. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество М. : Изд. Политич. Лит-ры, 1992. 141 с.

72. Соціально-економічний розвиток України (регіональний розріз) / Офіційний сайт Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

73. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко, та ін.; Під заг. ред. В.І. Воловича. К.: Укр. Центр духовн. Культури, 1998. 736 с.

74. Статистичний збірник “Соціальні індикатори рівня життя населення” / Офіційний сайт Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

75. Сунгуровський М. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. URL: http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=111.

76. Тюха І. В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви // Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання Академії муніципального управління. № 1, 2013 р. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1195>.

77. Удотова Л. Ф. Социальная статистика / Л. Ф. Удотова. К. : КНЕУ, 2002. С. 240.

78. Узунов В. В. Оцінка і діагностика соціальної напруги в державних цільових програмах : автореф. дис. ... канд екон. наук : 08.00.03 2009./ В. В. Узунов. URL: <http://www.lib.uaru.net/diss/cont/350980.html>.

79. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління // Науковий вісник НАДУ. URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.

80. Философская энциклопедия URL : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3310/СИСТЕМА.

81. Чернявська О. В. Механізм впливу соціальних змін на соціальну напруженість в сучасній Україні (на прикладі мегаполісу) : автореф. дис. ... канд соц. наук : 22.00.07. 2001. URL : <http://avtoreferat.net/content/view/7143/62>.

82. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика : [навч. посібник] / О. Д.

Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. К. : КНЕУ, 2004. 231 с.

83. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : [навч. посіб.] К.: КНЕУ, 2005. 232 с. URL : <http://textbooks.net.ua/content/view/4395/103/>.

84. Geodatabase Design Case Studies // New York Street Redlands. California, 2003. 380p.

85. Getting Started with MapObjects. Copyright. Published by Environmental Systems Research Institute (ESRI), 1999. 27p.

86. Gurr, Ted Robert. Peoples versus States: Minorities at Risk in the New Century. Washington, DC: United States Institute of Peace, 2000. 523p.

87. Kevin E. Using ArcGIS™ Geostatistical Analyst by ESRI / E. Kevin, M. Jay, K. Krivoruchko. ESRI All Rights Reserved. Printed in the United States of America, 2001. 300p.

88. Skocpol, Theda. Social Revolutions in the Modern World. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1994. – 452p.

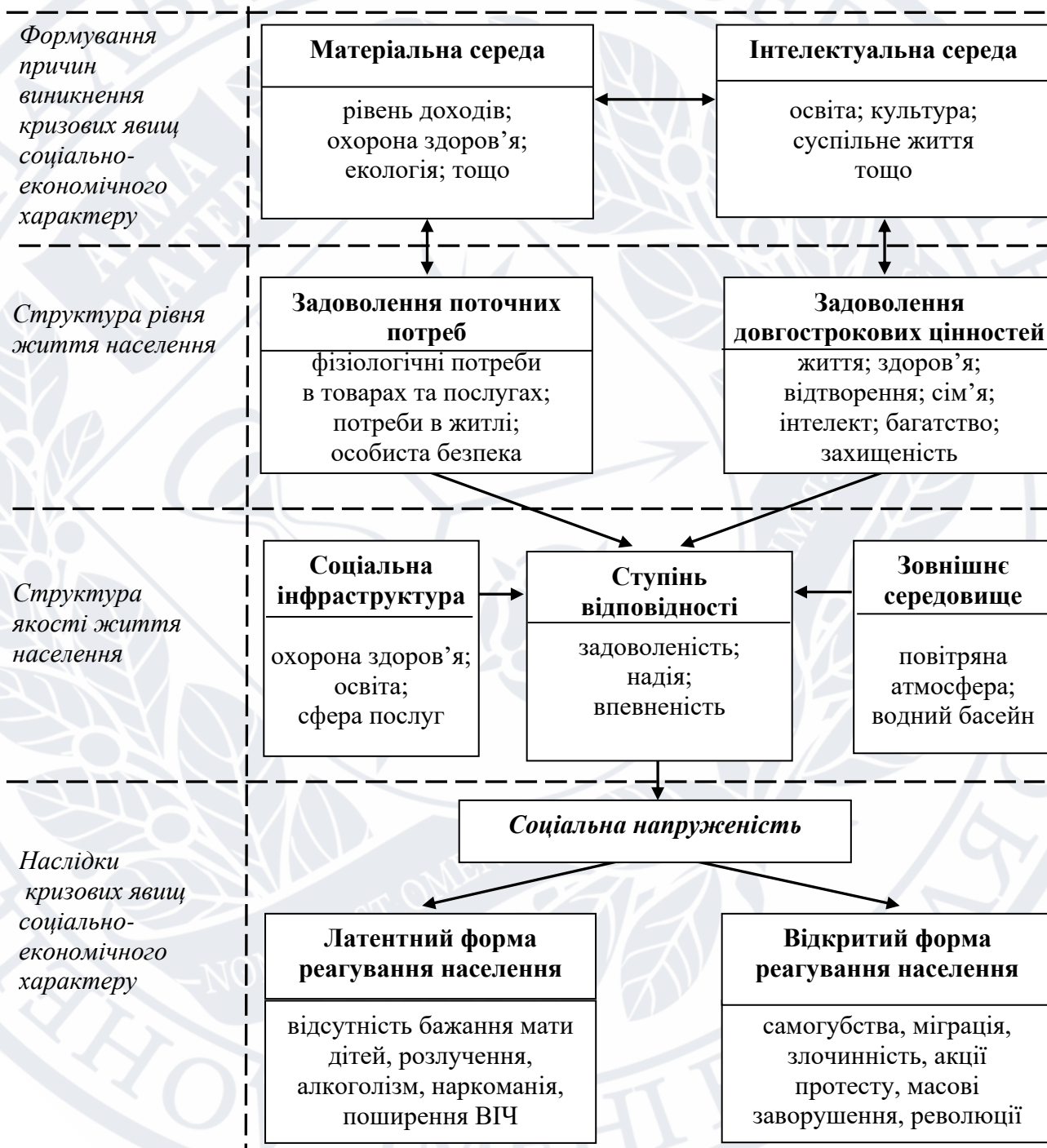
89. Tarrow, Sidney. Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics, 2nd edn. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998. 341p.

ДОДАТКИ

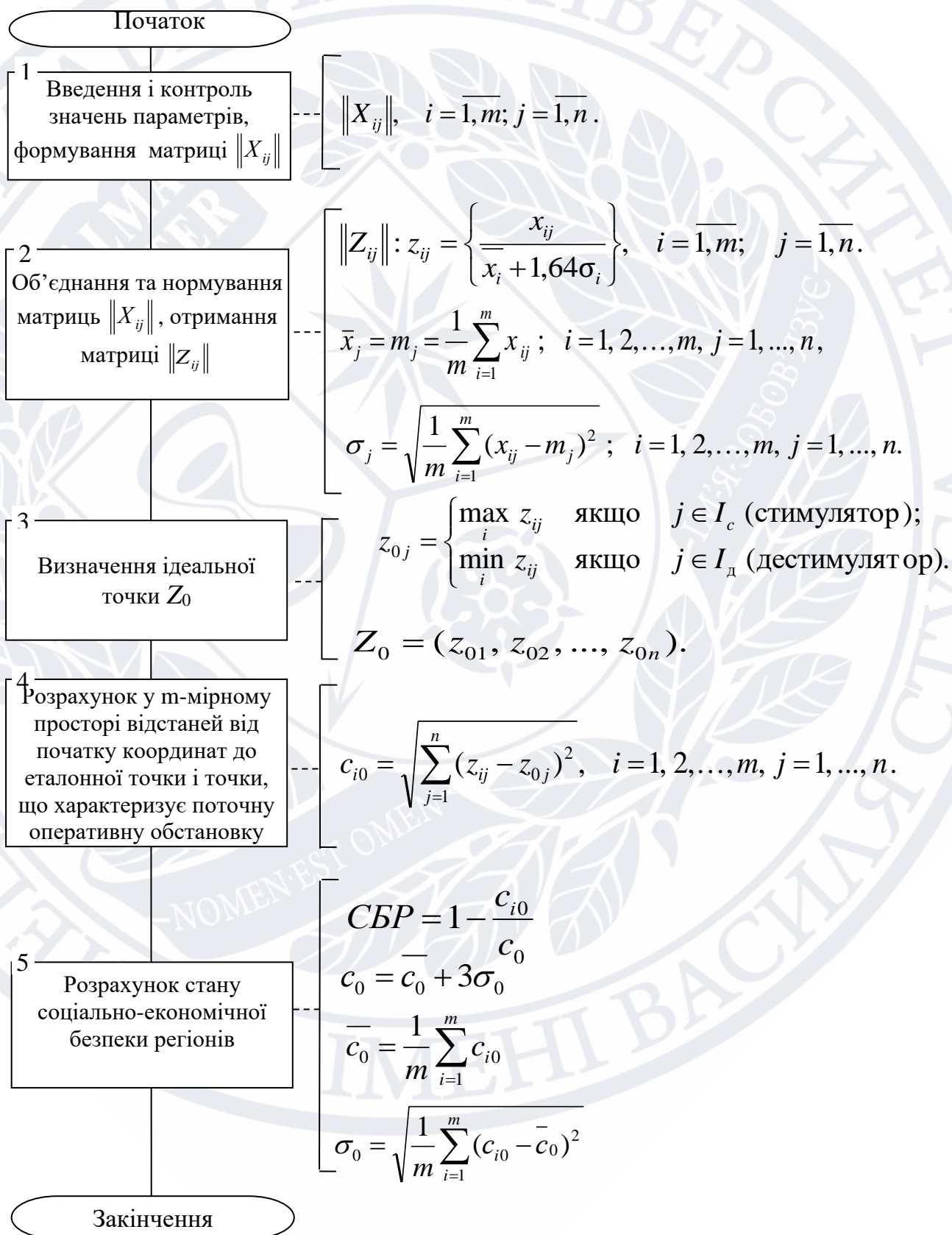
ДОДАТОК А

Структурована схема причин, сутності та наслідків кризових явищ соціально-економічного характеру

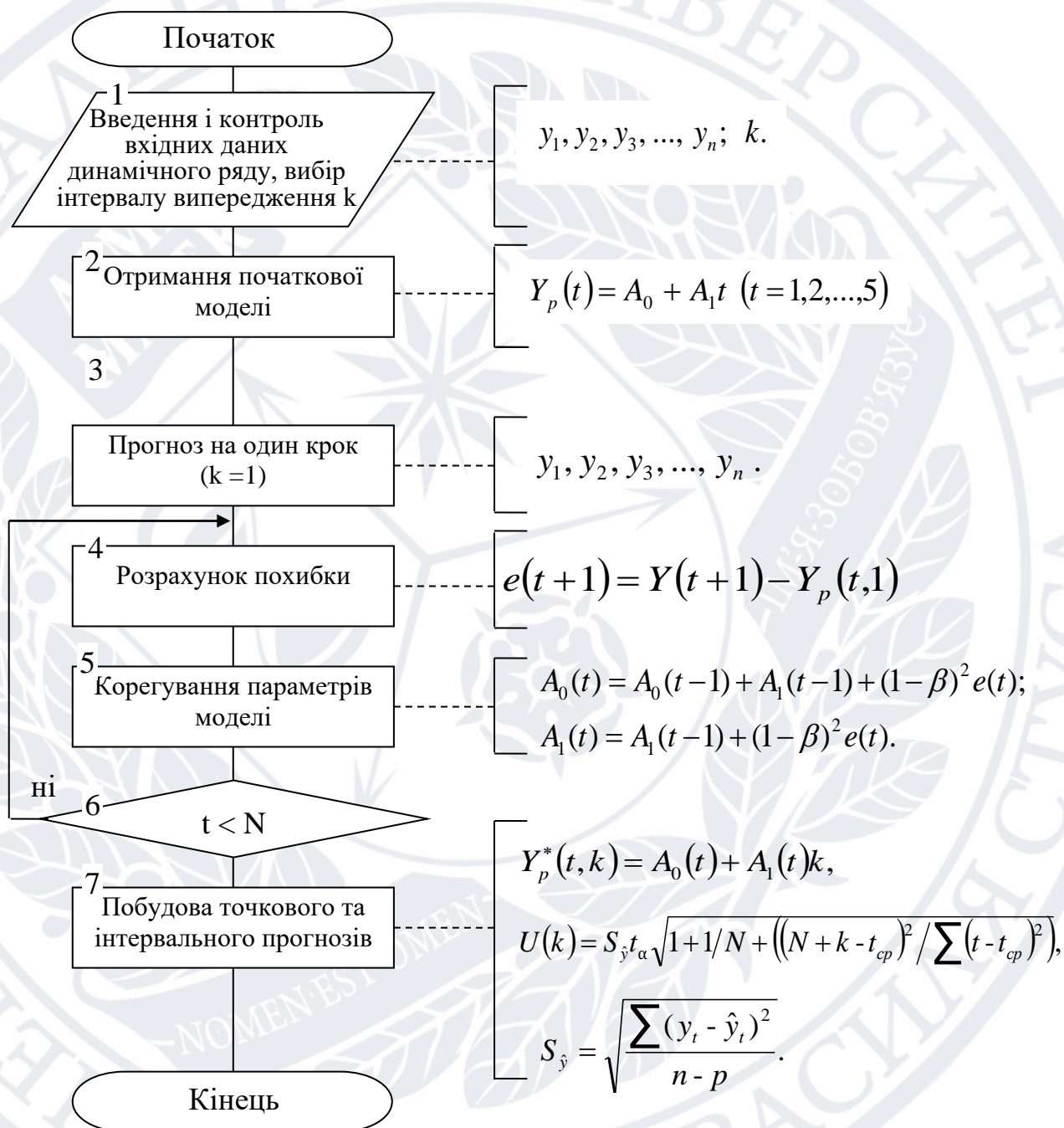
ДОДАТОК Б

Алгоритм моделі
визначення стану соціально-економічної безпеки

ДОДАТОК В

Алгоритм лінійної моделі Брауна

ДОДАТОК Д

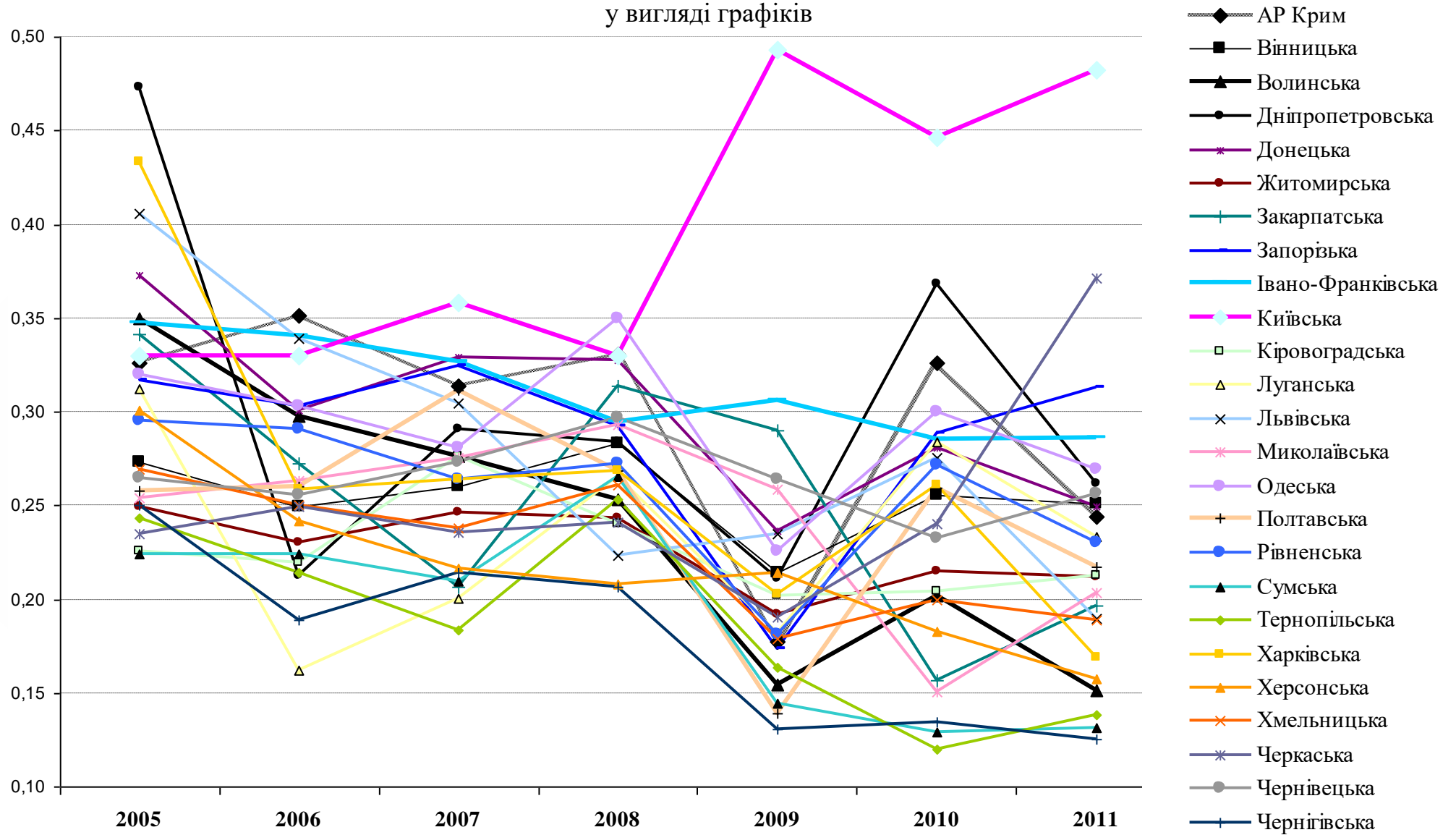
Рейтинг регіонів України за станом соціально-економічної безпеки у 2005 – 2010 роках та прогнозний показник

	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	СБР	Ранг	СБР	Ранг	СБР	Ранг	СБР	Ранг	СБР	Ранг	СБР	Ранг	СБР	Ранг
АР Крим	0,33	11	0,35	2	0,31	7	0,33	4	0,18	21	0,34	4	0,24	10
Вінницька	0,27	17	0,25	19	0,26	18	0,28	13	0,21	10	0,29	13	0,25	8
Волинська	0,35	7	0,30	10	0,28	12	0,25	21	0,15	24	0,24	19	0,15	24
Дніпропетровська	0,47	3	0,21	25	0,29	10	0,28	12	0,21	12	0,39	3	0,26	6
Донецька	0,37	6	0,30	9	0,33	4	0,33	6	0,24	7	0,31	7	0,25	9
Житомирська	0,25	23	0,23	21	0,25	19	0,24	22	0,19	15	0,24	18	0,21	15
Закарпатська	0,34	9	0,27	12	0,21	25	0,31	7	0,29	4	0,18	23	0,20	17
Запорізька	0,32	13	0,30	7	0,32	6	0,29	11	0,17	22	0,31	8	0,31	3
Івано-Франківська	0,35	8	0,34	3	0,33	5	0,29	9	0,31	3	0,32	6	0,29	4
Київська	0,33	10	0,33	5	0,36	2	0,33	5	0,49	1	0,45	2	0,48	1
Кіровоградська	0,23	26	0,22	23	0,28	13	0,24	24	0,20	14	0,23	20	0,21	14
Луганська	0,31	14	0,16	27	0,20	26	0,27	18	0,18	17	0,32	5	0,23	11
Львівська	0,41	5	0,34	4	0,30	9	0,22	25	0,23	8	0,29	12	0,19	18
Миколаївська	0,25	21	0,26	13	0,28	14	0,29	10	0,26	6	0,17	24	0,20	16
Одеська	0,32	12	0,30	8	0,28	11	0,35	3	0,23	9	0,30	10	0,27	5
Полтавська	0,26	20	0,26	14	0,31	8	0,27	15	0,14	26	0,29	11	0,22	13
Рівненська	0,30	16	0,29	11	0,26	16	0,27	14	0,18	18	0,30	9	0,23	12
Сумська	0,22	27	0,22	22	0,21	24	0,27	17	0,14	25	0,15	27	0,13	26
Тернопільська	0,24	24	0,21	24	0,18	27	0,25	20	0,16	23	0,15	26	0,14	25
Харківська	0,43	4	0,26	15	0,26	17	0,27	16	0,20	13	0,27	15	0,17	22
Херсонська	0,30	15	0,24	20	0,22	22	0,21	26	0,21	11	0,20	22	0,16	23
Хмельницька	0,27	18	0,25	17	0,24	20	0,26	19	0,18	19	0,23	21	0,19	20
Черкаська	0,23	25	0,25	18	0,24	21	0,24	23	0,19	16	0,27	14	0,37	2
Чернівецька	0,26	19	0,26	16	0,27	15	0,30	8	0,26	5	0,26	16	0,26	7
Чернігівська	0,25	22	0,19	26	0,21	23	0,21	27	0,13	27	0,17	25	0,13	27
м.Київ	0,76	1	0,70	1	0,71	1	0,76	1	0,32	2	0,60	1	0,19	18
м. Севастополь	0,48	2	0,33	6	0,34	3	0,37	2	0,18	20	0,25	17	0,18	21

ДОДАТОК Е

Рейтинг регіонів України за станом соціально-економічної безпеки у 2005 – 2010 роках та прогнозний показник на 2011 р.

у вигляді графіків

ДОДАТОК Ж

Модель виникнення та впливу кризових явищ соціально-економічного характеру на стан національної безпеки

